Vita Sancti Thomae Cantuariensis

PROLOGUS ALANI.

[PL 0193A] Honor et gloria beati martyris Thomae per se satis elucescit ubique terrarum, cujus splendor orbem illuminans quatuor mundi climata in ipsius excitat devotionem. Ad ipsius memoriam undique concurritur. Sexus, aetas, conditio omnis se devovet ad ejus obsequium. Fama pervolans, in idipsum attrahit barbaras etiam nationes, quibus sitibunde quaerentibus viri vitam et conversationem, martyrii insuper causam et occasionem, satisfacere possunt quae scripsit super hoc vir vitae venerabilis et eximiae virtutis, ipsius martyris clericus et exsilii comes, tribulationis quoque per omnia particeps, postea vero Carnotensis episcopus, Joannes Salisburiensis, qui Christi athletam et ipsius agonem breviter et succincte depinxit. Verum quia id operis [PL 0193B] rem ipsam pertingens, rei formam non explicat per omnem modum, placuit et oportuit illi scripto epistolas succedere, in quibus continetur series et ordo universorum, ut qui desiderat et ad id sufficit, totum habeat, si quis vitam viri, modum exsilii, causae processum, vel ipsius rei requirit exitum. Epistolae vero vario et disperso per schedulas collectae corpus rediguntur in unum, sicut pro modo suo fieri potuit, singulae locum suum retinentes et ordinem. Si tamen generales, quae minus ipsum exprimunt negotium, quaedam

videantur aliter positae, quoad rei seriem non multum attinet. Sane si quis exquisitas et discussas plenius ipsas epistolas diligentiori manu poterit reformare in melius, non erit [PL 0194A] qui invideat. Distinctae sunt vero per partes secundum processum negotii. Quarum prima pars continet ab initio exsilii usque ad adventum Willelmi et Ottonis cardinalium. Quid, quando, ubi, vel per quos actum fuerit, per ipsas epistolas plenius innotescet. Secunda pars ab illis cardinalibus usque ad Gratianum et Vivianum. A quibus tertia pars usque ad Simonem priorem de Valle-Dei et Bernardum de Corilo. Ab illis etiam quarta pars usque ad Rotrocum Rotomagensem archiepiscopum et Bernardum Nivernensem episcopum: demum etiam Willelmum Senonensem, nunc Remensem archiepiscopum. Quinta continet concordiam et passionem ipsius martyris et canonizationem et Ecclesiae Christi reconciliationem.

[PL 0194B] In quibus sedulus lector et devotus viri Dei imaginem inveniet plenius depictam. Insuper operum ejus vestigia si libet perscrutari, ibi inveniet digito Dei fabricatam armorum copiam. Ibi poterunt sacerdotalis dignitas et auctoritas episcopalis in suae militiae speculo sese recognoscere, ut obsequium reddant Caesari debitum, et Deo honorem. Nec opus erit amplius longius evagari, ut quaerat quis, quomodo Ecclesiae libertas debeat defensari. Per epistolas ipsius martyris iter recenseat, et statim occurret quid qualiter fuerit agendum. Joannis itaque opus primo perlegatur, per quod iter aperietur ad caetera quae sequuntur.

PROLOGUS JOANNIS SALISBURIENSIS.

[PL 0195]

[PL 0195A] Sacrosanctam Ecclesiam jugiter impugnat hostis antiquus, sed qui ipsam cruore proprio redemit Dei Filius, eam

sanguine membrorum suorum in veram asserit et provehit libertatem; in quibus praeeminent gloriosus apostolorum chorus, et sanctorum martyrum purpuratus exercitus, quorum doctrina compacti, quorum exemplo roborati, quorum sanguine velut caemento et quasi glutino quodam consolidati sunt vivi lapides in aedificio corporis Christi, ut proficiens Ecclesia dilatetur et crescat numero fidelium, et virtute in templum sanctum in Domino. Sed cum omnes martyres praerogativam habeant gloriae sempiternae, titulus tamen illorum illustrior est caeteris, et corona clarius radiat, qui duplici honore digni doctorum funguntur officio, [PL 0195B] forma gregis ex animo facti, et tempore necessitatis ponentes animam pro ovibus suis. Sicut enim stella a stella differt in claritate, sic in resurrectione [PL 0196A] sanctorum singuli in ordine suo justi fulgebunt ut sidera: et qui ad vitam erudiunt multos, erunt ut firmamenti splendor in perpetuas aeternitates. Quibus jure et merito sanctus Cantuariorum archiepiscopus Thomas associandus est, ut qui exstitit pro Christo socius tribulationis et patientiae, sit eis in ipso cohaeres consolationis et gloriae. Cujus ut merita clarius elucescant, summam conversationis ejus succinctus et admodum brevis sermo percurrat. Nam gestorum ejus seriem nosse, si cui forte in voto est, a magnis, quae ab illo et de illo scripta sunt, voluminibus erit mutuanda. Ut constet ad commendationem gratiae Dei, quae « ubi vult spirat, » quam brevi intervallo variarum occupationum expleverit tempora multa, indicant hoc epistolae ejus, [PL 0196B] et scripta aliorum, plena et digna relatu, quae tam praesentes quam posteros, si diligenter inspiciantur, ad virtutem poterunt animare.

INCIPIT VITA SANCTI THOMAE, AUCTORE JOANNE SALISBURIENSI.

[PL 0195]

[PL 0195C] Praedictus igitur beatissimus Thomas Londoniensis urbis indigena, parentum mediocrium proles illustris, a primis adolescentiae annis gratia multiplici ditatus est. Erat enim statura procerus, decorus forma, ingenio perspicax, dulcis et jucundus eloquio, et venustate morum pro aetate amabilis, tantoque rationis vigebat acumine ut prudenter inauditas et difficiles solveret quaestiones, adeoque felici gaudebat memoria ut quae semel in sententiis aut verbis didicerat, fere quoties volebat, posset sine difficultate proferre. Quod multi litteratiores assequi non valentes, tantam mentis alacritatem, praesertim in homine variis occupationibus dedito, miraculis ascribebant. Sic enim nutrix gratia futurum prosequebatur antistitem, ut ei in collationibus [PL 0195D] aut cursu sermonis, ut dici solet, ad manum necessaria ministraret.

Ab ineunte autem aetate, sicut referre solitus est, didicit a matre timorem Domini, et beatam Dei genitricem Mariam, tanquam ducem viarum suarum, et vitae patronam, dulcius invocare, et in illam post [PL 0196C] Christum totam jactare fiduciam. Publice mendicantibus pleno compatiebatur affectu et subveniebat effectu, ut cum beato Job dicere posset: « Ab initio coaluit mihi miseratio, et pietas de utero matris meae egressa est mecum. »

Liberalium, vero disciplinarum scholas egrediens ad curarum se transtulit occupationes, et in seriis earum et nugis, prout ferebat spiritus, cito praevaluit: et sic commilitones et coaetaneos suos facile antecessit. Licet autem studiis, prout aetatis urgebant stimuli, juvenilibus ageretur, vigebant tamen in eo fidei zelus et magnificentia animi. Erat tamen supra modum captator aurae popularis et quod de beato Britio Turonensi legitur, de ipso non dubitaverim affirmandum, quod, etsi superbus esset et [PL 0196D] vanus et interdum faciem praetenderet insipienter amantium et verba proferret, admirandus tamen et imitandus erat in corporis

castitate.

Cum vero in curiis procerum plurima contra honestatem cleri geri conspiceret, et convictum eorum proposito, cui addictus erat, perniciosius adversari, [PL 0197A] instinctu potius gratiae et ducatu quam consilio amicorum aut interventu, se ad patrem piae recordationis Theobaldum Cantuariensem archiepiscopum contulit, et promerente industria in brevi inventus est dignus ut familiarissimus ejus inter paucissimos ascriberetur. Quot autem et quantos ibi pro Ecclesia Dei labores pertulerit, quotiesque pro expediendis necessitatibus ecclesiasticis apostolorum limina visitaverit, quam felici exitu, quae sibi injuncta fuerant, expedierit, nequaquam dictu facile est, praesertim compendiario non singula exprimenti, sed colligenti summam rerum et causam martyrii ejus exponere gestienti.

Ut vero in causis perorandis et decidendis et populis instruendis a Deo praedestinato facilitas pararetur [PL 0197B] antistiti, juri civili operam dedit, et quo per experientiam rerum facilius dispensationis ecclesiasticae usum consequeretur, a praefato archiepiscopo sanctae Cantuariensis Ecclesiae, a cujus uberibus coaluerat, archidiaconus institutus est [ut sic, Deo ordinante, tempore suo, gradu suo, locoque suo, archidiaconus in archiepiscopum promoveretur].

Post modici temporis intervallum, cum dux Normanniae et Aquitaniae Henricus Gaufridi comitis Andegavensis et Mathildis imperatricis filius, regi Stephano in regnum Angliae successisset, elaboratum est ab antedicto archiepiscopo, ut archidiaconus suus regni cancellarius efficeretur. Erat enim ei suspecta adolescentia regis, et juvenum et pravorum [PL 0197C] hominum, quorum consiliis agi videbatur, insipientiam et malitiam formidabat; et ne instinctu eorum insolentius ageret jure victoris, qui sibi videbatur, etsi aliter esset, populum subegisse, cancellarium

procurabat in curia ordinari, cujus ope et opera novi regis, ne saeviret in Ecclesiam, impetum cohiberet, et consilii sui temperaret malitiam, et reprimeret audaciam officialium, qui sub obtentu publicae potestatis et praetextu juris, tam Ecclesiae quam provincialium facultates diripere conspiraverant.

In primis autem cancellariae suae auspiciis tot et tantas variarum necessitatum difficultates sustinuit, tot laboribus attritus est et tot afflictionibus fuit oppressus, tot insidiis appetitus, tot laqueis in aula expositus a malitia inhabitantium in ea, ut eum, sicut [PL 0197D] archiepiscopo suo et amicis sub lacrymarum testimonio referre solitus erat, saepe in dies singulos taederet eum vitae suae, et post vitae aeternae desiderium super omnia optaret, ut absque nota infamiae posset a curiae nexibus explicari. Licet enim ei mundus in omnibus lenociniis suis adulari et applaudere videretur, nec conditionis nec oneris sui immemor erat, qui quotidie hinc pro domini sui regis salute et honore, inde pro necessitate Ecclesiae et provincialium tam contra regem ipsum quam contra inimicos ejus contendere cogebatur et variis artibus varios eludere dolos. Sed hoc praecipue perurgebat quod indesinenter oportebat eum pugnare ad bestias curiae et velut cum Proteo, ut dici solet, negotium gerere, et quasi in palaestra exercitari. Nam fere ad omnem [PL 0198A] auram, nisi eum gratia et industria conservarent, ruina et praecipitium imminebant.

Fungens autem cancellarii officio in palatio regis, tantam in oculis ipsius invenit gratiam, ut eum post decessum praefati Cantuariensis archiepiscopi primae Britanniarum sedi praefici procuraret, quo totam facilius Ecclesiam regeret Anglicanam.

In multis enim expertus magnanimitatem ipsius et fidem, tanto quoque fastigio bene sufficientem credidit, et ad suas utilitates facile inclinandum, et ad nutum ipsius in negotiis ecclesiasticis et saecularibus universa gesturum; si vero dies suos

mors immatura praecideret, haeredibus suis tutorem fidelissimum providebat. Vir enim experientissimus, et bene solitus plus quam facile dici posset futura [PL 0198B] metiri, tantae curae periculum satis acute ponderavit, utpote qui longo usu didicorat, quid sedes illa haberet oneris, quid honoris. Noverat etiam moros regis et officialium ejus improbitatem et pertinaciam, et in curia illa quam efficax esset delatorum malitia. Ex quibus veracissime colligebat quod, si oblatum subiret officium, Dei gratiam amissurus esset aut regis. Non enim Deo adhaerere poterat regiis moribus obsequens, aut regem non habere inimicum, ei sanctorum praeferens leges.

Itaque aliquandiu regi et aliis eum promovere volentibus reluctatus est, sed electio divina tantum praevaluit, ut suadente et inducente et instanter urgente venerabili viro Henrico Pisano, presbytero cardinali, et sedis apostolicae legato, desiderio regis [PL 0198C] acquiesceret et consiliis amicorum. Maluit enim periclitari apud regem quam desolationem Ecclesiae, quae multis subjacebat periculis, ulterius prorogari: firmiter in animo suo statuens, aut eam de tantae servitutis miseria liberare, aut ad imitationem Christi animam ponere pro ovibus suis. Potestas enim publica, Ecclesiae privilegium auferens, causas indifferenter ecclesiasticas, sicut mundanas, ad suum revocabat examen: et conculcabatur ut populus, sic et sacerdos.

Ergo quem Deus sibi praeelegerat antistitem futurum et martyrem, licet quidam aemulorum in primis promotionem ejus, contra divinae dispositionis consilium, impedire conati sint, unanimiter ab omnibus electus est.

[PL 0198D] Consecratus autem statim veterem exuit hominem, cilicium et monachum induit, « carnem crucifigens cum vitiis et concupiscentiis suis. » Recolens etiam quam susceperat doctoris et pastoris officium; praedicationis munus implebat; quidquid

temporis subtrahere poterat urgentioribus negotiis, orationi et lectioni fere semper impendens. Solitarius agens usque in miraculum lacrymis suffundebatur, et sic in altaris versabatur officio, ac si praesentialiter in carne geri cerneret Dominicam passionem. Reverentissime divina sacramenta tractabat, ut intuentium fidem et mores ipsa contrectatio informaret. Manus suas excutiebat ab omni munere, et a domo sua sordes avaritiae prorsus eliminabat. [PL 0199A] Erat quoque providus in consiliis, et in ventilatione causarum diligens et modestus auditor, in interrogationibus subtilis: in responsionibus promptus, justus in judiciis, et personarum prorsus acceptione deducta, juris per omnia rectissimus exsecutor. Sub honestate vestium Christi militem, ne merita vana gloria minueret, studiosius occultabat, ut juxta sapientis edictum frons ejus conveniret populo: cum intus essent fere omnia dissimilia. Nec in palatium ad mensam ingrediebatur, nisi pauperibus praeinductis, et ad hoc ditius et refertius nobilitari mensam voluit, ut ex reliquiis plenius et gratius consolaretur egenos. Ostiatim mendicantium nullus ab ejus januis vacuus rediit. Lares aegrorum et debilium per suos diligentius scrutabatur, et beneficiis visitabat, [PL 0199B] quamplurimos eorum quotidiano victu vestituque sustentans. Cum enim piae memoriae Theobaldus praedecessor ipsius statutas praedecessorum suorum eleemosynas duplicare consueverit, hic religiosa aemulatione etiam duplum ejus censuit duplicandum. Ad cujus pii operis observantiam, omnium quae ex quocunque titulo percipiebat, decimas consecravit. In secretiori cellula tredecim pauperum pedes curvatis genibus quotidie abluebat, in memoriam Christi singulis eorum post plenam refectionem victualium quatuor argenteos largiens. Quod si forte aliquando, raro tamen, in propria persona gerere prohibebatur, hoc diligentissime per vicarium faciebat impleri. Religiosos viros tanta [PL 0199C] reverentia excipiebat, ut credi posset se in eis divinam praesentiam aut angelos venerati. In exercenda

hospitalitate et aliis liberalitatis operibus sic pollebat, ut quidquid erat in facultatibus ejus, commune patrimonium omnium bonorum credi posset. Et quamvis domus ejus pro more gentis utensilibus pretiosis et gerendorum variis instrumentis nobilitaretur, divitias tamen et opes et omnem mundi supellectilem pro Christo contemnebat, ut stercora; transitoriis potius utens ad expediendas necessitates, quam fruens ad explendas concupiscentiae voluptates. In cibis et potibus temperantiae medium tenuit, ne prorsus abstinens argueretur superstitionis, aut immodice sumens crapula gravaretur. Notam enim criminosi et hypocritae fere pariter vitans, id optimum [PL 0199D] jejunii genus arbitratus est, sobrietatis tenere mensuram. Et quidem in veste pretiosa spiritu pauper, in facie laeta corde contritus, in mensa lauta penuriam eligens, nonnunquam ventre magis vacuus quam refectus, saepius magis refocillatus quam plenus, semper enim sobrius permanens, se cohabitantibus conformabat, apostolum sequens qui saluberrima dispensatione omnibus omnia factus est, ut lucrifaceret universos. Liberabat pauperem a potente, ut qui revera erat datus a Domino pauperum pater et moerentium consolator. Arguebat libere quarumcunque vitia potestatum, sciens quod ubi spiritus Domini, ibi consequenter est etiam libertas. Pensabat tamen vir discretus mores hominum quos arguebat aut monebat, ne sanctum daret canibus [PL 0200A] aut margaritas spargeret ante porcos. Et quia eum coelestis docebat unctio, sive litteratis sive illitteratis colloquebatur: mirum in modum eruditus et eloquens apparebat, et praedicatio ejus tam pondere sententiarum quam puritate verborum placens erat et efficax. Post epulas autem et somnum ubi necessitas poscebat exactum, denuo praeter pensum horarum, aut negotiis, aut scripturis, aut honestis colloquiis insistebat, otium summopere fugiens, ne viderent eum hostes, et deriderent Sabbata ejus. Quod autem nocturno somno sine grandi dispendio corporis deducere poterat, lacrymis et

orationibus indulgebat, et meditationibus sanctis, castimoniam sectans in corpore, servans in corde pudicitiam, modestiam in sermone, in opere justitiam ut quos erat [PL 0200B] eruditurus verbo, sanctitatis suae potentius moveret exemplo. Haereticos schismaticosque infatigabiliter expugnabat, et nunquam induci potuit, ut cum excommunicatis communicaret. Quisquis sanae doctrinae adversabatur, eum sibi hostem futurum in Christo non dubitabat. Justitiae quoque zelo fervens, quod suum erat cuique servare nitebatur, personarum prorsus et munerum acceptione diducta.

Videns autem hostis antiquus tantum virum Ecclesiae Dei plurimum profuturum, invidit, et ne sperata pace terra diutius frueretur, multos et magnos elegit discordiae concitatores: per quos in corde regis et curialium odii seminarium sparsit. Orta siquidem his procurantibus quaestione super regni consuetudinibus et jure ecclesiastico, filios perditionis [PL 0200C] in perniciem sancti viri excitavit qui subvertere moliebantur Ecclesiae libertatem. Sed cum omnes opprimerentur, Cantuariensis Ecclesia ipsum magis angebat, cujus potestati honori et utilitati plurimum derogabatur, insurgentibus in eum primum Rogero Eboracensi archiepiscopo, deinde proceribus multis, et his qui fidelitate et beneficiis Ecclesiae tenebantur obnoxii et ipso rege prohibente saepius et pertinacius ne in subditos culpis exigentibus canonicam justitiam exerceret. Potestas enim laica in res et personas omnium pro libito ecclesiastico jure contempto, tacentibus aut murmurantibus episcopis, potius quam resistentibus usurpabat. Conatus est ergo rex archiepiscopum promissis et blanditiis ad suum inclinare [PL 0200D] consensum. Sed vir Domini, fundatus in petra et solidatus, nec blanditiis emolliri potuit, ut a cultu justitiae deviaret, nec minis terreri.

Hanc itaque mutationem dexterae Excelsi maligna

interpretatione conati sunt impii offuscare, superstitioni ascribentes, quod vitam duceret arctiorem. Zelum justitiae crudelitatem mentiebantur: quod Ecclesiae procurabat utilitates, avaritiae attribuebant: contemptum mundani favoris dicebant esse venationem gloriae: curialis magnificentia fingebatur elatio; quod divinitus edoctam voluntatem sequebatur in plurimis, nota supercilii inurebatur; quod antecessorum metas in tuendo jure saepe videtur excedere, temeritatis arbitrabantur indicium. Nihil jam ab eo vel dici vel fieri poterat, quod non malicia [PL 0201A] infelicium hominum depravaret; adeo quidem, ut regi persuaderent, quod, si archiepiscopi potestas procederet, regia dignitas esset procul dubio peritura; et nisi sibi et haeredibus suis prospiceret, is demum futurus esset rex, quem clerus eligeret, et quandiu placeret archiepiscopo, regnaturus.

Convenientibus autem episcopis et proceribus, ex mandato regis, ad expediendas regni necessitates, orta forte contentio est inter regem et Ecclesiam, quae protracta diutius, instigante diabolo, magis ac magis augebatur in dies. Et quia episcopi cum archiepiscopo suo unanimiter omnes in eo erant proposito, ut regi in his quae Dei sunt devotissime parerent, nec aliquam facerent promissionem aut obligationem cum eo inirent, nisi quatenus possent salvo ordine suo, [PL 0201B] multimodis procuratum est ut inita Ecclesiae unitas scinderetur, per quosdam pontifices qui fidei et religionis columnae videbantur, ut aut cum iis perverteretur archiepiscopus, aut si solus staret, facile contereretur. Nitebantur plurimi supplantare virum Dei; sed hostes familiares perniciosissime perurgebant. Recolit vir invictae constantiae, hominem cui Deus assistit non esse solum, et eo inspirante securus ascendit ex adverso opponens se murum solidissimum pro domo Israel, qui nec minis frangi poterat nec blanditiis emolliri. Maluit enim pauper pauperem sequi Christum, quam derelinquere legem Christi, quo consolante

adjutus est pauperum compatientium brevi numero.

Cum vero post innumeras vexationes et injurias [PL 0201C] tandem apud Clarendonam regia voluntate episcopi et proceres convenissent, exegit rex instantius ut regni consuetudines quas secundum assentationem procerum avus suus observasse videbatur, publice recenserentur, et expresso et absoluto omnium episcoporum assensu firmarentur, nulla omnino conditione adjecta. Quod archiepiscopi et episcopi attendentes, quantum licuit impedire aut saltem differre conati sunt, metientes periculum quod hinc inde inevitabiliter imminebat. Si enim vitiis pravitate inolitis consentirent, sequebatur sine dubio fidei salutisque discrimen. Si vero adversarentur, pax Ecclesiae et incolumitas vitae certis erat objecta periculis. Nec justa timendi causa deerat, cum secundum Salomonem: [PL 0201D] Sicut fremitus leonis, ita et ira regis. Pondus autem belli in archiepiscopum versum est, sine cujus tanquam sine capitis sui consilio nihil audebant episcopi et ei ut acquiesceret consulere formidabant. Is autem de quorumdam episcoporum, quibus dispendium membrorum et salutis ab antiquo regis odio impendere videbatur, magis quam de propriis licet plurima et gravissima imminerent, anxiabatur periculis, et tam pro instanti necessitate quam pro suasibilibus magnorum virorum religionis habitum proferentium verbis deceptus, petitionem regis verbo tenus fieri annuit. Et sic et ipse et episcopi, quibus timebatur, licet cum dispendio causae, corporis evasere periculum. Sed episcopus in hac liberatione corporum ruinam metuens animarum, seipsum austerioribus [PL 0202A] alimentis et indumentis gravius coepit affligere, et se ab officio suspendit altaris, donec per confessionem et dignos poenitentiae fructus a Romano pontifice absolutus meruit relaxari.

Porro nec sic regis quievit indignatio, sed minis et terroribus ampliorem intentabat saevitiam, nisi consuetudines, quas contra

Ecclesiam nitebatur inducere, archiepiscoporum et episcoporum auctoritate firmarentur et scriptis. Cujus conatibus quia confessor Christi, futurus martyr, se opponere ausus est, multis interim appetitus damnis, contumeliis lacessitus et affectus injuriis, tandem Northamptonam jure iniquo tractus, se licet per iniquam sententiam in quadam causa pecuniaria satis patienter sustinuit condemnari, et regi judicatum solvi sufficientissime [PL 0202B] cavit. Inde in eum non ad hoc utique citatum sub praetextu de commissis sibi tempore administratae cancellariae negotiis reddendae rationis alias calumnias intorserunt, quibus contra jus et fas adeo vexatus est, ut eum oportuerit adversus episcopos, ne eum injusto judicio condemnarent, ut sic regi blandirentur, sedem apostolicam appellare, et ab eis itidem sit ad domini papae audientiam appellatus.

Proceres tamen, licet adversus eos processerit appellatio, et sub anathemate prohibiti sint in patrem et judicem suum ferre sententiam, nihilominus tamen in eum, nec confessum nec convictum, sed privilegium Ecclesiae et suum duntaxat protestantem et invocantem publici juris auxilium, praesumpserunt, ad cumulum damnationis suae, non tam dictare [PL 0202C] sententiam, quam concepti furoris insaniam vomere. Quam cum in publicum proferre vellent, vir sanctus crucem Christi, quam manu tenebat et quam jugiter circumferebat in corde et corpore suo in altum erigens, a funesta discessit curia, succlamantibus impiis eum capiendum ut proditorem, et merito suspendendum et ut titulum Domini sui fidelis servus agnosceret, fore undique audiebat: « Crucifige, crucifige eum. » Ipse autem transiens per medium illorum ibat.

Cum autem se in hospitium recepisset, duo magni et fidelissimi proceres ad eum in ipso noctis conticinio accesserunt, vultu miserabiles et lacrymosi, tundentes pectora sua, et confitentes ac protestantes per tremendum judicium Dei, quod

indubitanter sciebant [PL 0202D] viros magnos, et malefactis insignes, utpote multis pollutos facinoribus, in illius necem conspirasse, et se ad eum occidendum mutuis invicem astrinxisse juramentis. Ne ergo causa Ecclesiae, quae nondum plene innotuerat, in morte ejus pateretur occasum, eadem nocte fugam aggressus est, et uno duntaxat fratre sibi ferente solatium, diebus delitescens et noctibus iter peragens, post diem decimum sextum ad portum Sandvici pervenit, et cum potiores vectores non haberet ad manum, in fragili cymbula a duobus sacerdotibus transvectus est in Flandriam, paucis aliis navigium potius impedientibus quam aliquam solatii vel auxilii ferentibus opem. Actus ergo in exsilium Christi confessor, a domino papa Alexandro Senonis honorifice susceptus est, et [PL 0203A] ab eo in monasterio Pontiniacensi commendatus est. Sed rex Anglorum episcopos et proceres suos ad Romanam destinavit Ecclesiam, multa promittens dummodo legati mitterentur, qui causam Cantuariensis archiepiscopi, quam instantissime remitti postulabat, omni appellatione remota definirent. Videbatur enim quod cardinales flecti possent, et testium copia in omni causae articulo facillime procurari. Sed, cum se in hac petitione redeuntibus nuntiis didicisset fuisse repulsum, ecclesiam et omnia bona archiepiscopi et suorum praecepit confiscari; et quod in nullius historiae serie legitur, totam cognationem ejus et omnes qui eum familiaritate aut quovis titulo contingebant, proscriptos addixit exsilio sine delectu dignitatis, aut ordinis, conditionis aut fortunae, aetatis [PL 0203B] aut sexus. Nam et mulieres in puerperio decumbentes, et parvuli vagientes in cunis, in exsilium acti sunt. Processit ulterius furor immanis et piis auribus horrenda crudelitas. Cum enim Catholica etiam pro haereticis et schismaticis et perfidis Judaeis oret Ecclesia, prohibitum est ne quis eum vel orationum suffragiis adjuvaret. Ministri quoque publicae potestatis omnes adultos jurare cogebant, quod Pontiniacum contristandi archiepiscopi causa

peterent. Ibi enim se vir sanctus diu jejuniis et orationibus maceravit, orans jugiter pro Ecclesia, pro rege et regno Anglorum, donec eum inde rex per abbates Cistercienses, qui de terra sua ad capitulum generale convenerant, proturbare curavit. Sed antequam inde progrederetur, divina revelatione confortatus est, [PL 0203C] coelitus sibi ostenso indicio, quod ad Ecclesiam suam rediturus erat cum gloria, et inde post martyrii palmam migraturus ad Dominum. Et sicut beata Virgo, cujus animam in Filii passione doloris gladius transverberavit, plus quam martyr legitur exstitisse, sic et Christi confessor dum in se et suis multa, magna et inaudita et longa supplicia pertulerit, meritum et coronam martyrii gloriosius illustravit. Timens autem occasione sui juris sanctis imminere dispendium, sponte discessit, et ad Francorum christianissimum regem Ludovicum se contulit, qui eum reverenter excipiens, donec pax reformaretur, humanissime necessaria ministravit. Sollicitavit etiam summum pontificem in virtute amoris et sub impensi protestatione [PL 0203D] obsequii, ne ulterius dilationes frustratorias prorogaret: sicut regnum Francorum diligebat et honorem apostolicae sedis. Miseratus etiam Anglicanae Ecclesiae desolationem, Willelmus Senonensis venerandus antistes, sedem apostolicam petiit et a Romana Ecclesia impetravit, ut rex Anglorum omni appellatione cessante subjiceretur anathemati et regnum interdicto, nisi pax Cantuariensis Ecclesiae redderetur. Interim procurantibus his, qui Ecclesiae pacem oderant, Rogerus Eboracensis archiepiscopus in provincia Cantuariensi post prohibitionem domini papae contra dignitatem Cantuariensis Ecclesiae et antiquam consuetudinem, Henricum filium regis coronare praesumpsit, assistentibus sibi suffraganeis nec protestantibus jus Dorobernensis Ecclesiae. Multiplicatis [PL 0204A] ergo injuriis et perversis hominibus patientia Christi semper abutentibus, magis ac magis in regem et suos multiplex et certa et cita comminatio procedebat. Instabatque peremptorius dies, ut sententia ulterius differri non

posset. Arctatus itaque rex severitate canonica, tandem acquievit ut pax Anglicanae Ecclesiae reformaretur. Regna itaque gavisa sunt, cunctis credentibus negotium potius veraciter agi quam concipi simulate; sed quid ageretur a quibusdam rei exitus declaravit. Pontifex enim Christi ex fide sua metiens alios, de contrahentibus secum meliora sperabat. Et licet multi dissuaderent ne redire praesumeret, nisi pax certius firmaretur, periculum tamen metuens animarum, ad Ecclesiam suam rege sibi praestante conductum, septimo exsilii anno [PL 0204B] reversus est et a clero et populo receptus tanquam angelus Domini. Cum vero dominus papa praefatam jam dicti Eboracensis et episcoporum qui ei astiterant praesumptionem, sancto Thoma conquirente audiisset, tam Eboracensem archiepiscopum quam faventes ei episcopos ab episcopali suspendit officio, et Gilbertum Londoniensem et Jocelinum Saresberiensem in sententiam anathematis revocavit. Quae severitas, in sancti Thomae ingressu publicata, regem amplius exacerbavit et linguas toxicatas detrahentium efficaciores reddidit ad nocendum. Iterum ergo damnis, iterum atrocioribus injuriis supra modum et numerum athleta Christi affectus est et edicto publico prohibitus ecclesiae suae septa exire. Quisquis ei vel alicui suorum faciem hilarem praetendebat, [PL 0204C] hostis publicus censebatur. Sed haec omnia vir Dei in multa patientia sufferebat, malens non modo rerum, sed et salutis subire jacturam quam justitiam Dei et Ecclesiae libertatem absque subventione vel saltem reclamatione periclitari. Pace omnium sanctorum dixerim, si tantum Deo quisque immolat, quantum pro ipsius amore relinquit, non facile invenitur, qui Thomam antecedat. Nam pro Christo sua et suos contempsit, contempsit mundum, contempsit et se ipsum. Et quia stylus ad confessoris properat passionem, cujus auctores et causa ex multis et magnis patent indiciis, in ea mihi non censui diutius immorandum; praesertim cum jam fere per orbem Latinum ex relatione plurimorum [PL 0204D] sit nota et divulgata materia. Hoc

tamen in tanto divinae dispensationis munere silendum esse non credidi: quod ad Dei et martyris sui gloriam universi mirantur, quia sic omnes circumstantiae concurrerunt in agone pontificis, ut patientis titulum perpetuo iliustrarent et persequentium revelarent impietatem, et nomen sempiterno macularent opprobrio. Si enim personas hinc inde intueri et metiri placuerit: occurrit hinc religiosus archiepiscopus, Britanniarum primas, sedis apostolicae legatus, judex incorruptissimus, utpote nec acceptor personarum, nec munerum, assertor ecclesiasticae libertatis, et quasi turris erecta in Jerusalem contra faciem Damasci, malleus impiorum, sed pauperum et moerentium consolator. Viderit qui voluerit quis [PL 0205A] e regione procedat. Et si causa martyrem facit, quod nulli rectum sapienti venit in dubium, quid justius, quid sanctius causa ejus? qui opes et omnem mundi gloriam, qui amicorum et totius cognationis affectionem pro Christi amore contemnens, exsilium subiit, se et suos omnes exposuit periculo et paupertati, qui pro lege Dei sui tuenda et evacuandis abusionibus veterum tyrannorum certavit usque ad mortem, nec in aliqua obligatione postquam semel lapsus est captus insidiantium dolo, induci potuit ut aliquid eorum quae exigebantur ab ipso promitteret: quin in omnibus adjiceret honorem Dei et honestatem Ecclesiae salvam fore. Nec ad modicum et quasi ad horam credens et in articulo tentationis recedens adversa perpessus est; sed exsilium [PL 0205B] et acerbam proscriptionem in annum septimum protelavit, tanta quidem virtute constantiae regia via incedens et Christi et apostolorum sequens vestigia ut invictus ejus animus nec fortunae saevientis impetu posset frangi, nec blanditiis emolliri. Sed et ubi sit immolatus advertite. Certe in Ecclesia, quae caput regni est, et aliarum omnium mater in Christo, coram altari, inter consacerdotes et manus religiosorum, quos armatorum carnificum tumultus fecerat ad stupendum et miserabile spectaculum concurrere. Qui ergo seipsum a multo tempore

exhibuerat hostiam vivam, sanctam, Deo placentem, qui carnem suam in orationibus et vigiliis, jejuniis et asperioris usu cilicii conviciis et concupiscentiis [PL 0205C] crucifixerat, qui dorsum, quod soli familiares ejus noverant, tanquam Christi puerulus exponere consueverat ad flagella, qui Christi corpus et sanguinem solitus erat offerre in altari, coram altari prostratus effusum manibus impiorum obtulit proprium. [Cui unquam martyrii titulus exstitit gloriosior?]

Nec licuit ministris Satanae in immolatione discipuli et servi, quod praeambulis eorum in crucifixione magistri et Domini. Christus enim, ne foedaretur civitas, ne pollueretur Sabbatum, et judicio licet iniquo praedamnatus, qualemcunque allegandi pro se acceperat facultatem, et ab urbe eductus extra portam crucifixus est, ministerio utique gentilium, qui Deum non noverant, et auctoritate publicae potestatis, his reum deferentibus quorum legem visus [PL 0205D] est impugnare, discipulo, filio perditionis, proditionis perfidiam procurante. At iste non modo in urbe, sed intra ecclesiam, non tempore profano, sed die quem nativitatis Dominicae solemnitas consecrabat. Et omni jure decuit ut natalis ejus, qui innocenter et sanctissime vixerat, natalem sanctorum Innocentium sequeretur. Et quidem, ut creditur, necem ipsius traditores procuravere discipuli, sacerdotum principes formaverunt, tanto in malitia Annam et Caipham, Pilatum et Herodem amplius praecedentes, quanto diligentius praecaverunt, ne in judicium traheretur, ne conveniretur ab accusatoribus, ne appareret ante faciem praesidis, ne privilegio sacri loci vel temporis, aut dignitatis, aut gradus, aut reformatae pacis et datae securitatis conditione [PL 0206A] sacrilegas manus evaderet, non gentilium, non hostium, sed eorum qui legem Dei profitebantur et amicorum fidem. Sane mira Dei, cuncta sapienter et salubriter ordinantis, dispensatione contigit, quod qui haec tam male, tam imprudenter permisit fieri,

eadem non est passus abscondi, ut hic etiam temporaliter impleatur quod veritas protulit: « Nihil scilicet esse occultum, quod non reveletur. » Nam, quod de signifero proditorum Juda sermone celebri vulgatum est, pari jure trahendum est ad complices suos, eo quod de similibus rebus idem constet esse judicium, ut Christianis omnibus ex fide liqueat, quod coeli revelabunt iniquitatem ipsorum, et adversus eos terra consurget. Quis autem fidelium audeat dubitare, quod Deus auctores et perpetratores [PL 0206B] tanti sacrilegii aut converteret aut contereret?

Passurus autem in ecclesia, ut dictum est, coram altari Christi martyr, antequam feriretur, cum se audiisset inquiri a militibus, qui ad hoc venerant in turba clericorum et monachorum vociferantibus: « Ubi est archiepiscopus? » occurrit iis ex gradu quem ex magna parte ascenderat, vultu intrepido dicens: « Ecce ego: quid vultis? » Cui unus funestorum militum in spiritu furoris intulit: « Ut modo moriaris: impossibile enim est ut amplius vivas. » Respondit archiepiscopus non minori constantia verbi quam animi, quia (quod omnium martyrum pace ex animi mei sententia fidenter dixerim) nullus videtur isto constantior fuisse: « Et ego pro Deo meo paratus sum mori, et pro assertione justitiae [PL 0206C] et Ecclesiae libertate. Quod si caput meum quaeritis, prohibeo ex parte omnipotentis Dei, et sub anathemate, ne cuiquam alii, sive monacho, sive clerico, sive laico, majori vel minori, in aliquo noceatis, sed sint immunes a poena sicut exstiterunt a causa; non enim illis, sed mihi imputandum est, si qui eorum laborantis Ecclesiae causam susceperunt: mortem libenter amplector, dummodo Ecclesia in effusione mei sanguinis pacem consequatur et libertatem. » Quis isto constantior, quis videtur in charitate ferventior? qui dum pro lege Dei sui persecutoribus se offerebat, in id solum sollicitus fuit, ne commissi sibi gregis in aliquo detrimentum pateretur. Verba ejus

nonne Christum exprimere videntur [PL 0206D] in passione dicentem: « Si me quaeritis, sinite hos abire? »

His dictis, videns carnifices eductis gladiis, in modum orantis inclinavit caput, haec novissima proferens verba: « Deo et beatae Mariae et sanctis hujus ecclesiae patronis, et beato martyri Dionysio commendo me ipsum et Ecclesiae causam. »

Caetera quis sine suspiriis, singultibus et lacrymis referat? Singula prosequi pietas non permittit quae carnifices immanissimi, Dei timore contempto, et tam fidei quam totius humanitatis immemores, commiserunt. Non enim suffecit iis sanguine sacerdotis et nece profanare ecclesiam et diem sacratissimum incestare, nisi corona capitis, quam sacri chrismatis unctio Deo dicaverat, amputata, quod et dictu [PL 0207A] horribile est, funestis gladiis jam defuncti ejicerent cerebrum et per pavimentum cum cruore et ossibus crudelissime spargerent, immaniores Christi crucifixoribus qui ejus crura, quem obiisse viderant, sicut adhuc viventium, non censuerunt esse frangenda. Sed in his omnibus cruciatibus, invicti animi et admirandae constantiae martyr, nec verbum vel clamorem emisit, non edidit gemitum, nec brachium aut vestem opposuit ferienti, sed caput quod inclinatum gladiis exposuerat donec consummaretur tenebat immobile. Denique in terram procidens recto corpore, non podem movit aut manum sicariis insultantibus se in strage proditoris pacem patriae prodidisse. Carnifices autem non minus cupidi quam crudeles, inde tam in regiae potestatis quam divinae [PL 0207B] majestatis injuriam ad ecclesiae palatium redeuntes, universam supellectilem et quidquid in scriniis aut clitellis archiepiscopi et suorum potuit inveniri, sive in auro, sive in argento, aut vestibus, aut variis ornamentis, aut libris, aut privilegiis, aut aliis quibuscunque scriptis aut equitaturis, insatiabili avaritia et stupendo ausu diripientes, ea, ut libuit, inter se diviserunt, imitatores eorum facti, qui inter se Christi

vestimenta partiti sunt, licet eos quodammodo praecedebant in scelere. Et ut pontifici jam per martyrium coronato, hominum gratia auferretur, omnia scripta, quae sacrilegus praedo subripuit, ad regem in Normanniam transmissa sunt. Sed nutu divino contigit quod quanto magis athletae fortissimi gloriam offuscare nitebatur humana temeritas, tanto amplius [PL 0207C] eam Dominus illustrabat in ostensione virtutis et miraculorum manifestis indiciis. Quod viri impii qui eum insatiabiliter oderant intuentes, inhibuerunt nomine publicae potestatis, ne miracula quae fiebant quisquam publice publicare praesumeret. Caeterum quis frustra obnubilare desiderat, quod Deus clarificare disponit. Eo enim amplius percrebuere miracula, quo videbantur impiis studiosius occultanda. Homo videt in facie: solus Deus est qui renes et corda scrutatur. Nam cum beati martyris corpus sepulturae tradendum esset, et de more pontificalibus indueretur, quod admodum pauci familiares ejus noverant, inventum est cilicio pedunculis et [PL 0208A] vermibus referto involutum: ipsaque femoralia ejus interiora usque ad poplites cilicina, quod antea apud nostrates fuerat inauditum, reperta sunt.

Quis referat quos gemitus, quantos lacrymarum imbres sanctorum coetus qui aderat in revelatione sic adumbratae religionis emiserit? Et quis quod sequitur sine lacrymis referre poterit vel audire? Ecclesia quidem quae sacro cruore violata fuerat, vel potius consecrata, se non tam sine haesitatione et deliberatione multa propter metum impiorum ad protestandam injuriam Dei, suspendere ausa est a divinis; sed tantus terror ex signis patentibus provinciales invasit, ut nullus omnino aut perrarus, qui auderet a divinis cessare pro exhibitione justitiae aut pro humanitatis officio debitum in Christo defunctis [PL 0208B] munus solemniter exhibere. In his omnibus persecutorum non quievit furor dicentium corpus proditoris inter sanctos pontifices non esse humandum, sed projiciendum esse in paludem viliorem

vel suspendendum patibulo. Unde sancti viri qui aderant vim sibi timentes inferri eum in crypta, antequam satellites Satanae, qui ad sacrilegia perpetranda convocati fuerant, convenirent, ante altare sancti Joannis Baptistae et sancti Augustini Anglorum apostoli in sarcophago marmoreo sepelierunt.

Ubi ad gloriam omnipotentis Dei per eum multa et magna fiunt miracula catervatim confluentibus populis, ut videant in aliis et sentiant in se potentiam et clementiam ejus, qui semper in sanctis suis [PL 0208C] mirabilis et gloriosus est. Nam et in loco passionis ejus, et ubi ante maius altare pernoctavit humandus, et ubi tandem sepultus est, paralytici curantur, caeci vident, surdi audiunt, loquuntur muti, claudi ambulant, leprosi mundantur, evadunt febricitantes, arrepticii a daemonio liberantur, et a variis morbis sanantur aegroti, blasphemi a daemonio arrepti confunduntur. Et quod a diebus patrum nostrorum non est auditum, mortui resurgunt, illo haec et plura, quae referre perlongum est, operante, qui solus est super omnia benedictus in saecula Deus. Amen.

[PL 0207] Ita explicit tractatus Joannis Salisburiensis de Vita sancti Thomae

INCIPIT VITA EJUSDEM SANCTI PER ALANUM, PRIOREM CANTUARIENSEM, POSTEA ABBATEM TEWKESBURIENSEM.

[PL 0207D] Gloriosus Dei martyr Thomas, qualis, cujus vitae et conversationis, quantas etiam pro libertate Ecclesiae [PL 0208D] passus fuerit angustias, ipsius martyris clericus et familiaris, postea Carnotensis episcopus magister [PL 0209A] Joannes Saresberiensis eleganter descripsit. Quia vero quaedam ibi juxta brevitatem historiae ex industria omissa sunt, quae si apposita

fuerint legentis et audientis poterunt excitare devotionem, maxime cum ea pertineant ad epistolarum quae sequuntur explanationem, ea duximus summatim adjicere quae a concilio de Clarendona, usque ad discessum domini papae Alexandri de Francia et ipsius martyrii consummationem juxta historiae veritatem dicuntur contigisse. Caetera suis in locis epistolae ipsius plenius persequuntur.

Dum igitur beatus Thomas apud Clarendonam, ad suggestionem fratrum suorum, invitus pro certo in verbo sacerdotali promisisset se cum caeteris consuetudines, quas Avitas vocant, ad nutum regis observaturum, [PL 0209B] ad mentem sedulo revocavit, quanta ex his potuerint contra ecclesiasticam libertatem oriri dispendia. Eoque recedente a regis curia, obiter inter familiares ipsius orta est murmuratio, his, ut assolet, suggerentibus sic fieri oportere propter temporis instantiam, aliis indignantibus ecclesiasticae libertatis auctoritatem ad unius hominis libitum deperire. Inter quos unus acrius institit dicens: « Publica potestas perturbat omnia; in ipsum Christum delirat iniquitas; synagoga Satanae profanat sanctuarium Dei; sederunt principes et convenerunt in unum adversus Christum: nemo tutus qui diligit aequitatem; mundo judice soli sapiunt et venerantur hodie qui principi obsequuntur ad libitum: Concussit [PL 0209C] haec tempestas etiam columnas ecclesiae et dum pastor desipuit, oves dispersae latitant sub lupo: de caetero, quis erit locus innocentiae, quis stabit ex adverso, vel quis triumphabit in praelio, principe devicto? » Haec quidem is murmurabat qui crucem ferebat ante archiepiscopum: caeteri obmutuere prae angustia. Et adjecit audacius assumens parabolam in hunc modum: « Quorsum, ait archiepiscopus, haec, fili? quid, inquit, virtutis sibi retinuit, qui conscientiam prodidit et famam? Te ipsum, inquit, id respicit, qui hodie omnino prodidisti conscientiam et famam, Deo odibili et honestati

contrario exemplo in posterum relicto, cum manus tuas Deo sacratas ad exsecrandas consuetudines observandas extenderes, et in confusionem libertatis ecclesiasticae [PL 0209D] cum nefariis Satanae ministris communicares. » Ingemuit igitur archiepiscopus et suspirans ait: « Poeniteo et graviter meum perhorrescens excessum, me ipsum indignum judico de caetero ad eum accedere in sacerdotio, de cujus ecclesia tam vile contraxi commercium: silebo itaque sedens in moerore, donec me visitaverit oriens ex alto, ut per ipsum Deum et dominum papam merear absolvi. »

Statimque proinde nuntium destinavit ad sedem apostolicam. Innotuit interim id ipsum regi, quod archiepiscopus ab illa supradicta compromissione vellet resilire: in eo praecipue dum palam restitit, ne scriptum illarum consuetudinum, sicut condictum fuerat, suo sigillo corroboraret. Exinde rex asperatus [PL 0210A] gravioribus et exquisitis coepit archiepiscopum vexare exactionibus, ita ut palam fieret intelligentibus, sanguinem ejus et vitam requiri.

Id igitur pertimescens fugam consuluit et veniens ad manerium suum Aldintonam nomine, caeteris dormientibus secreto se subripuit, duobus tantum comitatus, inventoque navigio mari se commisit. A vento vero contrario diu fatigatus, vix est diluculo cum vita ad terram reversus. Denique comperta ejus discessio familiares ejus et famulos singulos dispersit. Caeteris tamen unus audacior, veniens Cantuariam, in cameram ipsam archiepiscopi sequenti nocte se recepit. Et post coenam sollicitus coepit constristari de casu et angustia domini sui. Plurima itaque parte noctis transacta, volenti quiescere: « Vade, inquit puero, et [PL 0210B] claude ulterius ostium aulae, ut securius dormiamus. » Veniens autem illuc puer accenso lumine, aperto ostio, vidit archiepiscopum in angulo sedere et solum. Quo viso, territus aufugit, putans se phantasma vidisse. Eo suggesto,

clericus ille nullatenus voluit fidem adhibere, donec in sua persona verum probaret. Et veniens, sicut dictum est, sic et invenit. Convocatis igitur ad se archiepiscopus quibusdam fratribus Ecclesiae Cantuariensis, exposuit iis quid sibi acciderit, et quod nondum fuerit voluntas Dei ut recederet.

Recreatus igitur breviori coena quievit: mane autem facto irruerunt ministeriales regis, ut archiepiscopo fugiente confiscarent omnia; sed audita et [PL 0210C] visa ejus praesentia confusi siluerunt.

Proinde aggravabat rex manum suam in archiepiscopum, eum citari faciens peremptorie, ut die statuto regi responderet de his, quae sibi fuerint objecta.

Adveniente termino veniunt, et vocati facta quoque concione apud Northamptonam dominus noster trahitur in causam. Seorsum itaque in conclavi sedentibus domino Cantuariensi, cum coepiscopis suis, ex edicto regis seris objectis, ne pateret exitus, propositum est ex parte regia adversus dominum Cantuariensem, quod cum haberet vacantes episcopatus, abbatias et multos reditus domini regis per [PL 0210D] annos plurimos in manu sua, nullam ei super his reddidit rationem, quam modo sibi rex requirit exhiberi. « Super his, inquit Cantuariensis, prudentiores volumus consulere, et de consulto respondere. » Dum igitur medium silentium tenerent ad invicem, domino Cantuariensi id requirente, Gilbertus Londoniensis episcopus, decanus utique Cantuariensis Ecclesiae et idcirco post Cantuariensem in consilio primus: « Si, pater, inquit, recolis unde te dominus rex sustulerit, quid tibi contulerit, considerata temporum malitia, quam ruinam Catholicae Ecclesiae et nobis omnibus paraveris, si in his regi resistere volueris: non solum archiepiscopatui Cantuariensi, sed in decuplo si tanti fuisset cedere deberes. Et forsitan, si hanc in te rex viderit humilitatem, te in universum restituet. » -- « Satis, [PL

0211A] inquit Cantuariensis, innotuit quid consulto responderis. »

Deinde Henricus Wintoniensis episcopus subintulit: « Haec, ait, forma consilii Catholicae Ecclesiae penitus perniciosa nos omnes obligat et confundit. Quod si archiepiscopus noster et totius Angliae primas nobis id reliquerit exemplum, ut ad nutum et comminationem principis auctoritati et curae animarum sibi commissae quisque episcopus debeat cedere, quis erit de caetero status Ecclesiae, nisi ut nulla agantur de jure sed omnia confundantur pro libitu, et sic erit sacerdos sicut et populus? » Hilarius itaque Cicestrensis episcopus, nam et ipse gloriosus in verbis, subjunxit: « Nisi, inquit, temporis instantia et Catholicae [PL 0211B] Ecclesiae perturbatio aliud exigerent, standum utique esset verbis sententiae. Verum ubi nutat canonum auctoritas, plurimum subtrahendum est severitati, ut in eo perficiat dispensatio, quod posset destruere severa correctio. Censeo igitur cedendum regiae voluntati, sed ad tempus, ne praepropere procedamus id statuere, unde sequatur durior retractatio. » Nec sine rubore episcopus deinde Lincolniensis Robertus, simplex quidem homo et minus discretus: « Patet, inquit, vitam hominis istius et sanguinem quaeri, et necessario alterum horum erit, aut archiepiscopatui aut vitae cedendum. Quis ergo fructus de archiepiscopatu proveniet, si proinde vitae cesserit? nec id video. » Exoniensis autem episcopus Bartholomaeus ait: « Palam est quoniam dies mali sunt, [PL 0211C] et si possimus sub dissimulationis umbra hujus tempestatis impetum pertransire illaesi, id praecipue procurandum est, sed nec ad id de facili perveniendum, nisi subtrahatur plurimum severitati. Temporis instantia id requirit, maxime cum non sit generalis sed personalis haec persecutio. Satius est igitur unum caput in parte periclitari, quam totam Anglicanam Ecclesiam inevitabili discrimini exponere. » Wigorniensis episcopus Rogerius requisitus et ipse quid inde sentiret, ita temperavit responsum, ut et negando

palam faceret quid animi haberet. « Nullum, ait, in hac parte dabo consilium, quia si dixero a Deo susceptam animarum curam ad regiam voluntatem et comminationem oportere relinqui, contra conscientiam meam et in capitis mei condemnationem [PL 0211D] loquetur os meum. Si sentiam regi resistendum, ecce qui sui sunt, audiunt per quos id ipsum innotescit regi, statimque ejiciar extra synagogam, et erit sors mea de caetero cum publicis hostibus, et condemnatis. Idcirco nec hoc dico, nec illud consulo. »

His ita gestis, sederunt aliquandiu sub silentio: nec erat qui amplius his aliquid adjiceret. Et arte quaesita ut pateret eis exitus, inclusi enim erant; « Volo, inquit dominus Cantuariensis, loqui cum duobus comitibus, qui cum rege sunt. » Quos et nominavit. Vocati illi apertis ostiis introierunt properanter, credentes aliquid audire, quod regiam satiaret voluntatem. Astantibus his ait archiepiscopus: « Super [PL 0212A] his, de quibus nos dominus rex convenit, contulimus. Et quia non habemus ad praesens eos, quibus res ipsa magis innotuit, ideo usque in crastinum petimus inducias, tunc responsuri, sicut Deus nobis inspiraverit. » Ad haec regi deferenda missi sunt Londoniensis et Roffensis episcopi. Londoniensis autem sub vulpe latens injunctum sibi pervertit negotium, dicens regi archiepiscopum apud eum postulare inducias ad praeparanda instrumenta, quasi statuto die rationem redditurus super objectis, ut sic magis obligaretur archiepiscopus ad exsecutionem regiae voluntatis. Directi sunt igitur duo comites ad archiepiscopum postulatas ex parte regis deferentes; si tamen ratum haberet, quod ex parte sua per episcopos fuerat regi suggestum. Quo audito, ait archiepiscopus [PL 0212B] se id in mandatis non dedisse, neque id, quod regi suggestum fuerat, ratum habere; sed die sequenti, Deo auctore se venturum et sicut datum fuerit desuper, responsurum. Erubuit ergo Londoniensis, dum videret se incidisse in laqueum

quem jecerat ad patrem suum decipiendum. Soluto itaque concilio ea die discesserunt ab invicem, multitudo vero militum, et aliorum qui cum domino Cantuariensi illuc convenerant, regio metu perterrita secessit in partem, et amplius cum eo non stetit. Quo comperto, circuiri sepes et vicos, et ad se vocari pauperes, claudos et debiles, dicens per talem militiam provenire posse celeriorem victoriam, quam per eos qui tempore tentationis turpius recesserunt.

[PL 0212C] Impleta est igitur domus ejus discumbentibus, et peracta dies illa cum laetitia in Domino, nulla mentione palam habita de perturbatione pristina.

Sequenti vero die, summo diluculo, percussus est dominus noster passione iliaca, nam et ea multoties vexabatur, eatenus quod non potuit se de lecto erigere. Unde longiori mora interposita, ut crederetur ab invidis ad curiam regis nolle descendere: missi sunt qui eum citarent acrius ad respondendum. « Dum, inquit dominus Cantuariensis, quieverit ista passio, crastino die, Deo auctore, apparebo. » Transeunte vero die illa et nocturnis vigiliis cum summa devotione demum peractis mane consurgens ad missarum solemnia, sacris pro more indutus vestibus [PL 0212D] et per beati martyris Stephani merita divinum sibi invocans auxilium, introitum missae jussit inchoari: *Et enim sederunt principes,* etc., totumque officium cum ad id pertinentibus complevit devotius, ministralibus regis, qui ibi aderant, id tacite considerantibus, quibus visum est rem ipsam aliquid portendere speciale. Is siquidem annus centesimus erat et ea dies secundum annorum curricula qua Normanni Angliam intraverunt. Expleto itaque ministerio, amoto ab humeris pallio cum infula, caeteris indutus vestibus sacris, cappa clericali super injecta, processit ad regis curiam. Intraturus cameram regis, ibi enim rex praestolabatur ad ostium ipsum, crucem bajulat propria manu, sequentibus episcopis et id aliter quam decuit

interpretantibus. [PL 0213A] Occurrit autem Robertus Herefordiensis inquiens: « Pater, sustine, ut ego vice capellani crucem deferam ante praesentiam vestram: sic enim condecet: » Archiepiscopus ait: « Justius est me ipsam deferre, sub cujus protectione tutus maneo, et ejus viso vexillo non est mihi dubitandum, sub quo principe militem. » Londoniensis ad haec: « Si viderit rex te armatum intrare, gladium suum fortiorem exeret in caput tuum; et tunc videbis, quid proderunt tibi arma tua. » Archiepiscopus inquit: « Haec Deo committimus. » Et Londoniensis: « Stultus hactenus fuisti, et ab hac stultitia, ut video, de caetero non recedes: » et processum est. Audiens autem rex archiepiscopum armatum venire, oblito vel deposito gladio illo de quo dixerat Londoniensis, citius recessit [PL 0213B] in conclavem ulteriorem; sedente hic seorsim archiepiscopo solo cum suis et paucis episcopis ex adverso, et loeo et animo adunatis.

Denique vocati sunt episcopi ad regis consilium Cantuariensi sub jugulo relicto. Protrahitur tempus dum quaeritur innocentis damnatio. Cantuariensis vero firma facie induit constantiam. Exiens Rogerius Eboracensis archiepiscopus ait clericis suis quos ibi invenit, erant enim ibi magister Robertus, Grandis cognomine, et Osbertus de Arundel: « Recedamus hinc, non oportet nos videre quae hic habent fieri cito de Cantuariensi. » Magister Robertus ad haec: « Non, inquit, hinc recedam, donec videro quid Dei voluntas super his judicaverit: si pro Deo et ejus justitia dimicaverit is usque ad sanguinem, pulchrius [PL 0213C] vel melius vitam finire non poterit. » Recedente itaque Eboracensi archiepiscopo a camera regis, veniens Bartholomaeus Exoniensis episcopus procidit ad pedes domini Cantuariensis et ait: « Pater mi, miserere tui; miserere et nostri: omnes enim hodie perimus odio capitis tui. » Exiit namque edictum a rege, ut qui amplius cum Cantuariensi staret, publicus hostis judicaretur in capite

puniendus. » Dictum est etiam quod Jocelinus Saresberiensis episcopus, et Willelmus Norwicensis episcopus, qui adhuc restiterunt, traherentur statim ad supplicium in membris mutilandi, qui et ipsi pro salute sua Cantuariensem rogabant. Inspiciens igitur Cantuariensis in Exoniensem episcopum: « Fuge hinc, [PL 0213D] ait, quia non sapis ea quae Dei sunt. » Exierunt denique a consilio regis omnes simul episcopi cum tumultu ad Cantuariensem. Quorum unus eloquens, Hilarius Cicestrensis episcopus, prorumpens in vocem ait: « Quondam noster fuisti archiepiscopus, et tenebamur tibi obedire, sed quia domino regi jurasti fidelitatem, hoc est vitam, membra, terrenam dignitatem sibi per te salvam fore, et consuetudines, quas ipse repetit conservandas, et tu niteris eas destruere, praecipue cum spectent ad terrenam ejus dignitatem et honorem, idcirco te reum perjurii dicimus, et perjuro archiepiscopo de caetero non habemus necesse obedire. Nos itaque et nostra sub domini papae protectione ponentes, te ad ejus praesentiam appellamus super his responsurum. » [PL 0214A] Et diem statuit. Archiepiscopus inquit: « Audio. » Subtrahentes se ipsi seorsim sedere ex adverso, diutius in summo silentio. Tandem a rege processerunt comites, barones, et plurima turba ad archiepiscopum, quorum primus Robertus comes Leicestriae ait: « Mandat tibi rex, ut venias redditurus rationes super objectis, sicut pridie promisisti te facturum. Alioquin audi judicium. Archiepiscopus inquit: Judicium? » Et surrexit dicens: « Imo, fili comes, et tu prius audi. Non te latet, fili, quam familiaris domino regi, et quam fidelis secundum statum hujus mundi fuerim. Cujus rei gratia placuit ei, ut promoverer in archiepiscopum Cantuariensis Ecclesiae, Deus scit, me id non volente. Nota enim mihi fuit infirmitas mea. Et magis pro suo, [PL 0214B] quam pro Dei amore acquievi. Id satis hodie palam est, dum Deus et se mihi subtrahit, et ipsum regem. Verumtamen in mea promotione, dum electio fieret praesente Henrico, regis filio et haerede, cui et hoc ipsum mandatum fuit,

quaesitum est: qualem me redderent Cantuariensi Ecclesiae? Et responsum est: Liberum et quietum ab omni nexu curiali. Sic igitur liber et absolutus super his, a quibus sum liberatus, nec teneor nec volo de caetero respondere. » Comes inquit: « Et hoc aliter se habet, quam Londoniensis regi suggesserat. » Adjecit archiepiscopus: « Adhuc, fili comes, id attende. Quanto dignior est anima quam corpus, tanto magis Deo et mihi teneris obedire, quam terreno regi. Nec lex nec ratio permittit, ut filii patrem judicent vel condemnent. [PL 0214C] Unde regis, et tuum, et aliorum declino judicium, sub Deo a solo domino papa judicandus, cujus coram vobis omnibus praesentiam appello, Ecclesia Cantuariensi, ordine et dignitate mea, cum ad haec pertinentibus, sub Dei et sua protectione positis. Nihilominus vos, fratres et coepiscopi mei, quia magis homini quam Deo obeditis, ad domini papae audientiam et judicium voco: et sic Catholicae Ecclesiae et apostolicae sedis auctoritate munitus hinc recedo. »

Abeuntem illum prosequuntur curiales et invidi contumeliis et injuriis traditorem illum et perjurum acclamantes. Ei autem venienti ad ulteriorem portam, clausa est janua, nec potuit exire, nullo ibi [PL 0214D] invento custode. Et dum res ageretur in metu et dubio, nutu Dei contigit claves plurimas in fasciculo pendere a muro, quas arripiens familiaris quidam archiepiscopi, unam post alteram attentavit, donec aperiret januam.

Exeuntibus illis occurrit multitudo morbo regio laborantium pauperum et infirmorum, acclamantium et dicentium: *Benedictus Deus, qui eripuit et salvum fecit servum suum a facie inimicorum suorum.* Putabatur enim jam fuisse exstinctus. Praecedente igitur et subsequente turba pauperum, cum clero et populo, in gaudio et laetitia perducitur ad hospitium [ad ecclesiam videlicet Beati Andreae religiosorum monachorum conventuale monasterium]. Videns autem exsultationem plebis sequentibus se dixit: [PL 0215A]

« Quam gloriosa processio nos conducit a facie tribulantis. Sinite pauperes Christi, et nostrae tribulationis participes, omnes intrare nobiscum, ut epulemur in Domino ad invicem. » Et impleta sunt domus et atria circumquaque discumbentium.

Inter epulas accesserunt Londoniensis et Cicestrensis episcopi ad mensam, dicentes se viam pacis invenisse. Requirente archiepiscopo sub quali forma, inquiunt: « Quaestio pecuniaria agitur inter te et regem. Si igitur nomine pignoris duo maneria vestra, Otford et Muncheaham, regi assignaveris ad tempus, credimus quod inde pacatus et maneria resignabit, et pecuniam remittet, et gratiam suam tibi citius restituet. » Ad haec archiepiscopus: « Heccham manerium fuit quondam Cantuariensis Ecclesiae, [PL 0215B] ut accepi, quod rex modo tenet in dominio. Et licet ad ejus restitutionem Cantuariensi Ecclesiae competit rei vindicatio, tamen id fieri his temporibus omnino non spero. Nihilominus antequam vel cujuslibet turbationis sedandae, vel recuperandae regiae gratiae causa, antiquo juri, quod in illo manerio Cantuariensis Ecclesia habere dicitur, renuntiarem, cuilibet periculo vel discrimini caput istud opponerem. » Et caput tetigit. Indignantes ergo episcopi regressi sunt, haec regi renuntiantes: et accensa est in his regis indignatio.

Missi sunt etiam duo episcopi ad regem petere salvum conductum domino Cantuariensi in redeundo ad ecclesiam suam. Ait rex se in crastino familiares [PL 0215C] suos super hoc consulturum, et sic ex consulto responsurum. Intelligens itaque Cantuariensis moram sibi periculosam esse, et per eam sibi parari posse insidias, coepit cogitare de fuga, jussitque in ipsa nocte in ecclesia Sancti Andreae parari sibi lectum inter duo altaria. Quo accedens cum litania, et singulorum sanctorum nomina pronuntians singulas fecit genuflexiones. Quo completo, proinde fatigatus strato se projecit, capessendae quietis simulans

occasionem.

Deinde secreto se subtrahens et per posticum exiens, uno familiari et fideli comitatus socio, disparuit. Mane autem facto subitus rumor et sinister de clandestina archipraesulis fuga hos, qui ei adhaeserant [PL 0215D] invadens, omnes compulit latitando sibi consulere. Verumtamen publico edicto denuntiatum est neminem in Cantuariensem manus injicere. Dum igitur ista turbatio circumquaque discurreret. Archiepiscopus, ut diximus, clam de nocte fugiens, fratrem unum de ordine de Simplingeham secum habens, viae ducem, versus aquilonem ad nobilem illam civitatem Lincoliniam tendebat; sciens et prudens nimium carpens, non viam, ut ita cautius, si qui post mitterentur persecutores, effugeret insidias, et declinaret. Et nocte venit ad pagum, qui dicitur Grabam, et viginti quinque circiter milliaribus a Norhantona distantem. Ubi postquam modico indulsit somno, in crastino arripiens iter venit Lincolinam, circiter viginti quinque milliaria, hospitatus in civitate, in [PL 0216A] domo cujusdam felonis. Est ibi aqua, quae fluit per civitatem intrans, ad locum quemdam solitarium in medio aquarum situm, qui dicitur Eremitorium pertingens ad domum de Simplingeham; per aquam venit millia circiter quadraginta. Ubi propter loci solitudinem, et propter difficultatem accessus, eo quod in medio aquarum sit, per tres dies securus latuit, ad iter, quod restabat vires reparans. Una vero dierum cum frater, qui ipsi ministrabat, videret solum sedentem in mensa, et pulmentariis vesci, compunctus lacrymas continere non potuit. Et continuo exivit, ne inter epulas virum Dei lacrymae effusae perturbarent. De eremitorio venit ad sanctum Botulfum, decem milliaria. Et inde ad locum venit, qui dicitur Haverolot, ad Simplingeham pertinentem. [PL 0216B] Deinceps vero nocte solum proficiscebatur, veritus deprehendi. Jam siquidem versus orientem ad Cantiam tendebat, ubi a populo terrae facie magis cognitus erat. Nocte

itaque ibat, et die latitabat, octo dierum conficiens noctibus iter, donec ad Cantiam perveniret, ad pagum supra mare situm, qui dicitur Estere, ubi transfretare disposuit. Ibi quidem mansit eo cautius quo securius eo quod pagus ille esset proprius, de mensa sacri conventus sedis suae metropolitanae, octo tantum milliaribus distans. Latuit autem lux mundi futura in pago hoc usque ad diem animarum. Ubi facto in pariete foramine, fuit enim prope ecclesiam, audivit missarum solennia cum plebe id ignorante presbytero etiam [PL 0216C] sacramenti perceptione perfruente. Quidam autem clericus hujus rei conscius osculum pacis ad archiepiscopum deferebat: recedenti quoque post servitium populo nec id scienti episcopalem devotius pontifex impertivit benedictionem.

Demum vero procurato transitu cum angustia saepius huc illucque depulsus vix tandem in summo dispendio Flandriae appulit. Pedes igitur quia sic oportuit, et indutus veste alba et monachili cappa super scapulas posita, in tempestate, pluvia et luto, non ex solito, iter peragit, et dum pertransiret obiter accidit juniores stare et eorum aliquem accipitrem tenere in manu. Visaque ave Cantuariensis eo intendit, memor pristinae conditionis et oblitus exsilii. Quo viso inquit unus: « Ni fallor, ecce hic est Cantuariensis [PL 0216D] archiepiscopus. » Alter ait: « Fatuus es, quid opus est Cantuariensi archiepiscopo ut sic incedat? » Expavit Cantuariensis, timens detegi et forte timor ille hujus vanitatis culpam ipso tempore potuit diluere.

Veniens autem usque Celarum Mariscum oppido fatigatus quievit. [Verum quoniam per crebros et profundos maris jactus fatigatus erat, utpote in modica scapha transvectus, diu pedes ire non potuit. Unde post modicum iter reclinavit in terra, non valens procedere, et dixit fratribus qui cum eo erant: « Hinc non recedam, nisi vehar a vobis, aut quaeratis mihi vecturam. » Et quaesierunt ei jumentum pro uno argenteo: et quidem hoc non

frenum, sed tantum [PL 0217A] prolectam circa collum habebat. Et posuerunt vestimenta super dorsum, et eum desuper sedere fecerunt.] Deinceps paulisper procedens hospitatus est apud cellulam quamdam beati Bertini prope ipsam abbatiam. Ubi occurrerunt ei quidam familiares, qui jam exierant de Anglia. Et eum inde deducentes navigando, erat enim illis iter per aquam, usque ad sanctum Bertinum properabant. In eundo vero ait quidam: « Domine, fatigatus es ex itinere et venturi sumus hodie ad eximiae humanitatis viros qui plurimum congratulabuntur tibi in Domino quod illaesus evasisti: fac igitur charitatem iis, ut in adventu tuo hodie comedant pinguia. » -- « Quarta, inquit dominus Cantuariensis, est feria et oportet nos hodie a talibus abstinere; » et subintulit alter: [PL 0217B] « Domine, forsitan non abundant piscibus et oportebit nos eis condescendere. » -- « Domini est, inquit Cantuariensis, id providere. » Inter loquendum igitur ad nutum Dei exsiliens de aqua grandis piscis projecit se cum impetu in gremium viri Dei. Piscis, inquam, quam Brenham vocant et factus est eis transitus ille jucundus in laude Dei. Ductus itaque ad sanctum Bertinum et illic comiter exceptus duxit ibidem suos exspectare. Interim rerum statum exagitabat horrida perturbatio unoquoque sibimet consulente, et ad regis voluntatem quaerente occasiones quomodo christum Domini perderent. Directi sunt igitur ad dominum papam a regis latere Eboracensis archiepiscopus, Londoniensis, [PL 0217C] Cicestrensis, Exoniensis, Wigorniensis, Luxoviensis, episcopi, et cum iis comitum et baronum multitudo copiosa in magno apparatu in donis et muneribus quibus pro viribus judicium perverterent et sapientum oculos excaecarent. Hoc siquidem modo credebant curiam Romanam in hac parte quandoque vacillantem inclinari posse ad id quod quaerebant. Dederant enim quidam pontifices contra Cantuariensem hoc consilium. Sane in eorum adventu hinc timor publicae perturbationis quae ex ira regis posset oriri, inde spes quaestus quam plures cardinalium nutare compellit, et

facta est inter eos dissensio, dum diceretur ab his Cantuariensem ecclesiasticae libertatis defensorem, et idcirco justam fovere causam: ab illis pacis et unitatis perturbatorem [PL 0217D] et ideo ejus praesumptionis impetum potius refrenandum quam fovendum. Eo usque etiam invaluit inimicorum suggestio, quod nuntii domini Cantuariensis, praemissi enim erant eximiae virtutis et sententiae viri, nec promeruerunt a cardinalibus vel in osculo recipi. Angustiantur et illi videntes causam domini sui imminere discrimini.

[Eadem tamen die in vespera ad dominum papam habentes accessum, ipsum nomine archipraesulis, tanquam patrem et dominum, qua decebat devotione et humilitate, salutaverunt, dicentes quod illi essent duo tantum, qui evaserunt de calore domus Rechap, et ad Sanctitatis Suae pedes venerant, ut nuntiarent ei, quod filius Joseph adhuc viveret, sed non dominaretur in terra Aegypti, quin potius ab Aegyptiis [PL 0218A] oppressus fere fuisset et exstinctus. Enarraverunt itaque libenter audienti, et paterno compatienti affectu, filii sui archipraesulis, pessimas angustias et dolores, pericula etiam in pugna illa apud Norhamtunam ad bestias, pericula in falsis fratribus, pericula in fuga, pericula in via, pericula in mari, in ipso etiam portu pericula, laborem, egestatem, aerumnam, et ad declinandas insidias habitus sui et nominis mutationem. Et audiens haec pater omnium patrum, commota paternae pietatis viscera super filio, et paternum non valens dissimulare affectum, lacrymatus est. Et ita compunctus inquit eis: « Dominus vester in carne adhuc vivit, ut dicitis? Magis tamen jam sibi in carne vivens martyrii gloriam vindicat. » Et quia jam valde sero erat, nuntios [PL 0218B] ex itinere fatigatos, data benedictione et consolatione apostolica, ad hospitium citius remisit.]

In crastino tamen sedente domino papa pro tribunali, facto consessu cardinalium, advocata concione, adsunt etiam nuntii

Cantuariensis, ut vel finem viderent. Consurgentibus igitur ex adverso nuntiis regis, primus, et caeterorum signifer, in hunc modum inchoat Londoniensis: « Pater, ad vos spectat Catholicae Ecclesiae cura et sollicitudo, ut qui sapiunt per vestram foveantur prudentiam ad exemplum morum, et qui desipiunt apostolica auctoritate corripiantur et corrigantur, ut sapiant. Sed apud vestram sapientiam non creditur sapere, qui in sua sapientia confidens, et fratrum concordiam, et Ecclesiae [PL 0218C] pacem, regisque devotionem perturbare contendit. Nuper siquidem in Anglia orta est dissensio inter regnum et sacerdotium ex levi et minus utili occasione, quae facilius potuisset exstingui, si adhibita ei fuisset moderata curatio. Verum quia dominus Cantuariensis suo et singulari in hac parte, et non nostro usus consilio, acrius aequo institit, non considerata temporis malitia, quod vel quale dispendium ex tali impetu posset provenire, et sibi et fratribus suis contexit laqueos. Et si ei in proposito suo noster favisset assensus, jam res ipsa ad deteriorem calculum devenisset. Verum quia nostram conniventiam, sicut nec debuit, ad id quo tendebat, habere non potuit, visus est in dominum [PL 0218D] regem, et nos, imo in totum regnum, temeritatis suae culpam retorquere. Quocirca ad decolorandam mutuae fraternitatis infamiam, vim nemine inferente, vel minas intentante, fugam inivit, sicut scriptum est: Fugit impius nemine persequente. » Ad haec dominus papa inquit: « Parce, frater. » Et Londoniensis: « Domine, parcam ei? » Et dominus papa: « Non dico, frater, quod parcas ei, sed tibi. » Ad hanc igitur apostolicam vocem et tubam sensus Londoniensis infatuatus est a Domino, ita demum quod amplius mutire non potuit. Excepit illum proinde sermonem facundus Hilarius Cicestrensis episcopus, magis de sua confidens eloquentia, quam de justitia et veritate: quod ex post facto innotuit. « Domine pater, inquit, interest beatitudinis vestrae, [PL 0219A] quod perperam actum est in perniciem universitatis, ad pacis et concordiae debitum statum citius

revocare, ne unius hominis immoderata praesumptio multorum stragem et Catholicae Ecclesiae scissuram possit procreare. Id parum attendit dominus Cantuariensis, dum relicto maturiori consilio se solum consuluit, et sic sibi et suis, regi et regno, populo et clero graviores labores procrearet et angustias. Et certe virum tantae auctoritatis id non decuit, nec oportuit, nec aliquando oportuebat. [Ita grammatizabat Hilarius Cicestrensis dicendo: Oportuebat.] Insuper suos, si saperent, non oportuebat sibi in talibus praebuisse assensum. » Audito igitur, qualiter facundus ille grammaticae prosiliret de portu in portum, soluti sunt in risum universi. Inter quos [PL 0219B] unus prorumpens in vocem inquit: « Male tandem venisti ad portum. » In quo verbo episcopum illum ita infatuavit Dominus, quod de caetero factus est mutus et elinguis.

Eboracensis autem, priorum ruinam attendens, animi impetum studuit temperare. « Pater, inquit, mores Cantuariensis et studia nemini innotuere plusquam mihi. Et id animi ejus novi propositum ab initio, ut quod semel arripuerit ex sententia, ab eo facile non possit avelli. Quare facilius credi oportet ipsum in hanc obstinationem de sua levitate de more incidisse. Et aliam non video viam ad ejus correctionem, nisi ut vestra discretio ad id efficiendum manum apponat graviorem. Intelligenti satis [PL 0219C] dictum puto. »

Episcopus Exoniensis subjunxit: « Pater, non oportet multum in his immorari. Causa ista in Cantuariensis absentia non habet terminari. Petimus igitur legatos, qui inter dominum regem et Cantuariensem possint causam istam audire, et auditam definire. » Et subticuit. Nec post eum aliquis episcoporum amplius addidit. Id autem videns comes de Arundel, stabat enim in ordine suo cum multitudine militum, postulat audientiam. Et facto silentio inquit: « Domine, quod locuti fuerunt episcopi, nos illitterati penitus ignoramus. Ideo oportet nos edicere, quomodo possumus,

ad quod sumus missi: non ad hoc utique ut contendamus, vel cuiquam [PL 0219D] faciamus contumelias, in conspectu maxime tanti viri cujus nutui et auctoritati se de jure totus inclinat mundus, sed ad hoc procul dubio venimus, ut domini regis nostri devotionem et amorem, quem circa vos gerere consuevit, et adhuc gerit, in praesentia vestra et totius Romanae Ecclesiae vobis praesentemus. Per quos, inquam? Per majores et nobiliores, quos habere potuit in omnibus terris subjectis sibi, hoc est, per archiepiscopos, episcopos, comites et barones. His superiores in sua potestate non invenit: et si invenisset, utique destinasset ob reverentiam vestram, et sanctae Romanae Ecclesiae. His adjicimus, quam Paternitas Vestra satis experta est in novitate suae promotionis, domini regis fidelitatem et devotionem, dum se ipsum, suos, et sua [PL 0220A] omnia vestrae penitus exposuit voluntati: et pro certo sub catholicae fidei unitate, quam habes in Christo regere, ut credimus, fidelior eo non est, vel Deo devotior, seu ad eam, ad quam assumptus est, pacis conservationem moderatior. Nihilominus et dominus Cantuariensis archiepiscopus in suo gradu et ordine aeque instructus, in his, quae ad eum pertinent, providus et discretus, licet ut quibusdam visum est nimis acutus. Et nisi ista, quae nunc est inter dominum regem et dominum archiepiscopum esset dissensio, regnum et sacerdotium mutuo congauderent ad invicem paci et concordiae sub principe bono, et pastore optimo. Est igitur haec nostra supplicatio, ut ad tollendam istam dissensionem, et ad pacis et amoris reformationem velit Vestra Gratia [PL 0220B] invigilare attentius. » Haec itaque comes eleganter, sed in sua lingua proposuit, ita quod communiter ab omnibus plurimum commendaretur ejus modesta discretio.

His etiam dominus papa invigilanter intendens respondit: « Scimus, fili comes, et memoriter recolimus ex quanta devotione rex Angliae plurima et largiora nobis contulit beneficia, cui data

opportunitate quantum poterimus in desiderio animae habemus pro meritis respondere. Sed quia legatos postulastis, habebitis et legatos. » Osculato pede domini papae proinde recesserunt credentes se obtinuisse in causa, eo quidem quod spem sibi dabant cardinales posse corrumpi; ideo ex consulto rediit [PL 0220C] Londoniensis inquirens a domino papa in qua potestate venirent cardinales. « In debita, inquit dominus papa.--Imo, ait dominus Londoniensis, id petimus ut possint causam decidere, appellatione remota.--Haec est, inquit dominus papa, gloria mea, quam alteri non dabo, et certe cum judicandus fuerit, a nobis judicabitur quia nulla permittit ratio, et eum in Angliam remittamus ad adversarios et inter inimicos judicandus. »

Haec audiens pars adversa, frustrata spe quam acceperat, recessit indignans quid receperit in responsis domino regi renuntiatura.

His ita gestis Senonis, ibi enim dominus papa fuit, et illis redeuntibus, dominus Cantuariensis cum [PL 0220D] suis accessit ad curiam, tepide quidem exceptus a cardinalibus, quorum nares odor lucri quaestus causa infaecavit, ad domini tamen praesentiam est intromissus [qui venientem ad se paterna suscepit benignitate, super vexatione ipsius multimoda, et peregrinatione tam periculosa et dura paterne compatiens]. Dumque haec et illa verbo tenus ibi agerentur, demum recepit in mandatis in crastinum exsilii sui causas coram fratribus exponere. Sequenti ergo die demandatur sui praesentiam coram domino papa exhibere, et dum quaereretur inter sodales, quis eorum causam hanc exponeret, singulis sese excusantibus, verbi pondus apud archiepiscopum resedit. Doctus igitur a Deo, et per se impraemeditatus, dum primus a domino papa sederet, et propter [PL 0221A] reverentiam vellet surgere, jussus residendo causam edisserere, sic incoepit: « Licet non multum sapientes, nec tamen usque adeo sumus fatui, ut regem Angliae, suos et sua

pro nihilo relinqueremus. Nam si vellemus suae per omnia placere voluntati, in sua potestate vel regno non esset qui nobis non obediret pro libito. Et dum sub hac conditione ei militavimus, quid fuit quod nobis non successit ad votum? Ex quo vero aliam ingressi sumus viam, et facti sumus memores professionis et obedientiae, quam pro Deo suscepimus, quem ad nos habuit, tepuit profecto prior affectus. Adhuc autem si ab isto proposito vellemus resilire, ad ejus recuperandam gratiam nullius personae egeremus interventu. Verum, quia Cantuariensis Ecclesia sol solet esse [PL 0221B] occidentis, et in nostris temporibus offuscata est claritas, quodlibet tormentum, sed et mille mortis genera, si tot occurrerent, libentius exciperemus in Domino, quam sustineremus sub dissimulatione his diebus mala, quae patitur. Porro ne videar curiose vel obtentu vanae gloriae haec inchoasse, expedit ut oculata fide constet de affectu. » Et producens scriptum, in quo continebantur consuetudines illae, de quibus contendebatur, cum lacrymis inquit: « Ecce quae statuit rex Angliae contra libertatem Ecclesiae Catholicae. Si haec licet dissimulare sine dispendio animae, vos videritis. »

Quibus perlectis moti sunt omnes usque ad lacrymas. Nec ii se continere poterant, qui prius pro [PL 0221C] viribus adversabantur, communi voce Deum laudantes, dum vel unum sibi reservarit, qui pro Ecclesia Dei in illa tempestate ausus fuit ex adverso ascendere. Et qui ante videbantur super hac causa varie disceptare, jam in unam convenere sententiam, in persona Cantuariensis archiepiscopi universali Ecclesiae succurrendum. [Verum dominus papa, lectis et relectis, et diligenter et attente auditis et cognitis singulis consuetudinibus, acerrime motus statim excanduit in archipraesulem, arguens eum et dure increpans, quod in illarum non consuetudinum, sed tyrannicarum usurpationum assensu ipse, ut ibi confessus est, caeterique episcopi sacerdotio suo renuntiaverint, et Dei Ecclesiam

ancillaverint: asserens multo satius omne sustinuisse discrimen, quam tantis [PL 0221D] legis Dei subversionibus praebuisse assensum. Et adjecit: « Verum inter abominabilia haec, quae hic lecta sunt et audita, nulla quidem bona, sed quaedam tolerabilia sunt, quae utcunque potest Ecclesia tolerare. Sed horum major pars reprobata, et ab antiquis quidem et authenticis damnata est conciliis, utpote directe sacris sanctionibus adversa. » Et haec quidem dominus papa in audientia omnium reprobavit, et ab Ecclesia in posterum damnanda censuit. Et ad archiepiscopum se convertens inquit: « Tecum, frater, etsi tuus et coepiscoporum tuorum grandis fuerit excessus et enormis, agendum est parcius. Qui etsi, ut confiteris ipse cecidisti, mox post casum tuum resurgere conatus es propter casum multa jam gravia et dura perpessus, et statim ut cecideras, cum [PL 0222A] adhuc esses in Anglia, a nobis quaesisti et invenisti de clementia nostra absolutionis beneficium. Unde et dignum est, ut nos tibi indulgeamus, aut in tuis adversis clementia nostra consolationem et gratiam prae caeteris personis ecclesiasticis tanto plenius et affectuosius sentias, quanto pro libertate Ecclesiae, et pro fide et devotione vestra majora reliquisti, et graviora perpessus es. » Et ita vir apostolicus archipraesulem primo paterna severitate objurgans, et maternae consolationis dulcedinem reparans tunc dimisit.

Postera vero die in secretiori thalamo cum domino papa cardinalibus residentibus, adfuit et dominus Cantuariensis, haec inquiens: « Patres mei et domini, mentiri nemini licet alicubi, nedum coram Deo et vestri praesentia, unde volens sed et gemens fateor, [PL 0222B] quod has Anglicanae ecclesiae molestias mea miserabilis culpa suscitavit. Ascendi in ovile Christi, sed non per ipsum ostium, velut quem non canonica vocavit electio, sed terror publicae potestatis intrusit. Et licet hoc onus susceperim invitus, tamen ad hoc me induxit humana, et non divina

voluntas. Quid igitur mirum, si mihi cessit in contrarium. Verum si ad regis comminationem, ut coepiscopi mei persuasere instantius, renuntiassem episcopalis auctoritatis mihi indulto privilegio, ad principum votum et voluntatem catholicae Ecclesiae perniciosum relinqueretur exemplum. Distuli igitur usque ad vestri praesentiam. Nunc autem recognoscens ingressum meum minus canonicum, et timens proinde exitum mihi provenire deteriorem, videns etiam vires meas oneri [PL 0222C] impares, ne gregi inveniar praeesse ad ruinam, cui datus sum qualitercunque in pastorem, in manu tua, pater, archiepiscopatum Cantuariensem resigno. » Et flevit cum singultu, sed et dominum papam et omnes qui aderant flere compulit.

Imo et haec audiens quis poterit se continere a fletu? Seorsum igitur archiepiscopo sedente cum suis in hoc verbo scandalizatis, nimirum qui jam coeperant desperare, dominus papa super his cum cardinalibus coepit conferre. Hinc inde varia et diversa est orta sententia. His visum est oblata occasione regis iram sedari posse facilius, dum in alia persona ecclesiae Cantuariensi conciliaretur, et beato Thomae possit alias competentius provideri. [PL 0222D] Hi siquidem erant ex pharisaeis. Aliis autem qui apertos habebant oculos visum est in diversum. Quasi is qui pro tuenda Ecclesiae libertate summo periculo et discrimini, non solum divitias et gloriam, dignitatem et auctoritatem, sed et vitam exposuit, ad regis libitum deberet suo jure privari: sicut forma fieret aliis in consimili causa regibus resistendi, si ei sua justitia servaretur illaesa. Sic eo cadente caderent universi episcopi, ut nuliis futuris temporibus auderet quis obviare principis voluntati: et sic vacillaret status catholicae Ecclesiae, et Romani pontificis deperiret auctoritas. « Expedit igitur, inquiunt, hunc restitui etiam invitum, et ei, qui pro nobis dimicat, omnimode succurrendum. » Placuit omnibus haec sententia,

praeterquam pharisaeis.

[PL 0223A] Vocato igitur beato Thoma cum suis, dominus papa haec ait ex sententia: « Nunc demum, frater, nobis liquet, quem habuisti et habes zelum pro domo Domini, quoniam sincera conscientia te ipsum statuisti murum ex adverso. De tuo ingressu cum puram feceris confessionem, resignatione facta, qua potuit et debuit dilui culpa delicti, jam secure de novo poteris de manu mea pontificalis officii curam recipere, dum te in integrum ducimus restituendum. Et merito, quem multiplici genere tentationis virum probatum novimus, providum et discretum, Deo et hominibus carum, nobis et sanctae Romanae Ecclesiae per omnia fidelem. Et sicut nostrae persecutionis factus es particeps et consors individuus, ita tibi, Deo auctore, in nullo deesse poterimus, quandiu in [PL 0223B] hoc corpore vitalis duraverit spiritus. Verum hactenus deliciis affluens, ut de caetero discas esse, quod debes, pauperum consolator, nec id doceri poteras, nisi docente religionis matre, ipsa paupertate, pauperibus Christi te duximus commendandum, huic, inquam, abbati Pontiniacensi (erat enim ibi praesens ex condicto), et suis fratribus educandum. Non, inquam, educandum splendide, sed simpliciter, ut decet exsulem, et Christi athletam, inter quos cum paucis et necessariis, reliquis sociis per amicos divisis, oportet te ad tempus conversari, donec aspiraverit dies consolationis, et tempus pacis desuper ad nos descenderit. Interim autem forti animo esto, et his qui pacem perturbant resiste viriliter. »

[PL 0223C] Accepta itaque benedictione, beatus Thomas cum paucis familiaribus, caeteris, ut dictum est alias destinatis, Pontiniacum ingressus, judicavit se non digne curam pastoralem de manu apostolica accepisse, nisi etiam et habitum religionis reciperet: nimirum qui in episcopali sede primogenitos filios suos monachos haberet regere, et a prima fundatione Cantuariensis Ecclesiae ipsius pastores et episcopos didicerit fere omnes

monachos fuisse, nec secundum veterum historias aliquam regni scissuram vel translationem accidisse, nisi dum quis alterius professionis Cantuariensi Ecclesiae praefuerit. Missis igitur proinde nuntiis, remisit ei dominus papa habitum monachalem, quem ipse benedixit, de laneo utique panno grosso et crudo. Unde et nuntiis injunxit dicens: [PL 0223D] « Dicite domino Cantuariensi, quod habitum ei misimus, qualem habuimus, non qualem vellemus. » Pontiniacensis vero abbas, dum cum paucis beatum Thomam illo indueret habitu seorsim et secreto, astans etiam ibidem quidam familiaris, is utique qui pridie illud problema proposuit apud Clarendonam, scilicet: Quid virtutis sibi retinuit, qui conscientiam prodidit et famam, dum vidit in ipso habitu capucium minoris quantitatis, quam ut toti congrueret, ait: « Fuit tamen id serio factum, utrum regulariter nescio. Liquet tamen dominum papam minus congrue adunisse cucullae capucium. » Subridens autem beatus Thomas inquit: « Provide, ne et tu possis iterato mihi illudere, sicut fecisti pridie. » Et ille: « Ubi et quando, domine? » Et archiepiscopus inquit: « Nudiustertius, [PL 0224A] dum sacris vestibus induerer ad missarum solemnia, et zona praecinctus viderer suffarcinatus, requisivisti: Unde posteriora mea inflata fuissent? Si igitur a scapulis dependens capucium majus et ibi praetenderet formam inflationis, nihilominus posses deridere gibbosum. Idcirco cautius mihi est contra talium insultationes provisum. » Utebatur revera archiepiscopus cilicio a nudicollo usque ad poplites clam ipsius etiam familiaribus; et dum cingeretur arctius, rigor cilicii se extendebat, et videbatur grossior, qui fuit macilentus, sed jucundus facie.

Discurrentibus interim hinc inde nuntiis ad pacis reformationem, tandem placuit utrobique dominum papam et regem statuto die et loco ad invicem convenire, ut per mutuum eorum colloquium via pacis [PL 0224B] possit facilius inveniri. Rex

ait ad id se venturum, sed in archiepiscopi absentia; quia eo praesente demandat nec domini papae faciem se visurum. Domino papae archiepiscopus significat nulla ratione regis uti colloquio sine sui praesentia, cui mores illius hominis noti fuissent: « Sed et citius poterit, ait, apostolica circumveniri religio ex varietate verborum regis, si non adsit sedulus interpres, qui regiae mentis propositum ex ipsius animi possit latebris elicere: et si rex infirmiora domini papae praenoverit, exitus viarum suarum obstruet offendiculis. » Quo accepto, moderata responsione regi renuntiat dominus papa hoc inauditum a saeculis, Romanam Ecclesiam ad alicujus principis nutum quemquam a suo conductu rejicere, maxime pro justitia [PL 0224C] exsulantem; sed et id privilegii et auctoritatis esse indultum apostolicae sedi, ut exsulibus et oppressis subveniat, etiam contra principum iras, et violentos impetus malignorum. Indignantes igitur nuntii recesserunt, haec regi nuntiaturi. Dominus vero papa Romam reversurus iter ingreditur, quem prosequebatur archiepiscopus usque Bituricum. Ubi accepta licentia et benedictione regreditur Pontiniacum, amplius domini papae faciem in carne ista non visurus.

Haec itaque prosecuti sumus historialiter a concilio de Clarendona usque ad domini papae recessum de Francia, ad ea quae interim facta sunt dilucidanda, quia epistolae interea scriptae non ita expresse rem [PL 0224D] gestam explicant. Subsequentes vero epistolae singulae suis locis ita sunt manifestae usque ad exitum totius negotii, quod minus videantur egere historiali adminiculo, eo excepto quod factum est in regum colloquio, quando Domini Cantuariensis causae exsecutio a domino papa Simoni priori de monte Dei et Bernardo de Corilo commissa est. Alias enim turbata est pacis reformatio, quia noluit Cantuariensis verbum hoc sub silentio, « salvo ordine meo » praeterire, aliquando quia noluit rex osculum dare Cantuariensi

sub pacis foedere: sicut per epistolas suis in locis ordinatas plenius innotescit. Ibi autem sic accidit. Suggestum fuit regi Angliae dominum Cantuariensem suo se arbitrio omnino velle committere ideoque gratius ejus praesentiam ibi acceptabat. [PL 0225A] Igitur multis utriusque regni ad id convenientibus ad pedes regis Angliae procidit dominus Cantuariensis dicens: « Totam causam, unde inter nos orta est dissensio, tuo committo arbitrio, honore Dei salvo. » Audito hoc verbo, rex statim excanduit inquiens regi Franciae: « Domine rex, attende, si placet. Quidquid Cantuariensi isti displicuerit, dicet honori Dei esse contrarium, et sic sua et mea omnia sibi vindicabit. Sed ne videar honori Dei, vel sibi in aliquo velle resistere, haec offero. Multi fuerunt reges in Anglia ante me majoris vel minoris auctoritatis, quam ego sum. Multi fuerant ante eum archiepiscopi Cantuariae, magni et sancti viri. Quod igitur antecessorum suorum major et sanctior fecit antecessorum meorum minimo, hoc mihi faciat et [PL 0225B] quiesco. » Acclamabatur undique: « Satis rex se humiliat. » Dum archiepiscopus aliquantulum subticuisset, rex Franciae adjecit: « Domine archiepiscope, vis esse major sanctis viris? vel melior Petro? Quid dubitas? Ecce pax prae foribus. » Ad haec archiepiscopus regi Franciae ait: « Verum est, antecessores nostri multo me meliores fuerunt, et majores. Singuli autem suis temporibus, etsi non omnia se adversus Deum extollentia, quaedam tamen resecarunt. Et si omnia radicitus tunc exstirpassent, quis nunc adversum nos ignem tentationis hujusmodi excitaret? Quo cum illis probati, digni inveniamur etiam cum illis, laude et gloria. Multo melius nobis Deo consulente actum est, ut sicut in eorum [PL 0225C] sorte et numero laboravimus, ita et illorum laboris et praemii simus participes. Nec si aliquis eorum forte tepuit vel excessit in aliquo, ejus in hoc teporis vel excessus exemplum sequi tenemur. Petrum etenim Christum negantem arguimus, sed Petrum usque in capitis sui periculum Neronis impetum arguentem omnibus

modis commendamus. Sane quia Petrus ei consentire noluit in eo, quod et dissimulare sine animae suae periculo non potuit, idcirco inimicorum victor in carne occubuit. Ex talibus pressuris catholica surrexit et crevit Ecclesia. Patres nostri passi sunt, quia noluerunt nomen Christi subticere, et ego, ut hominis gratia mihi restituatur, Christi honorem deberem supprimere? Absit! ait. » Insurrexerunt itaque magnates utriusque [PL 0225D] regni, imputantes arrogantiam archiepiscopi impedimentum pacis: uno inter alios comite palam protestante, quia archiepiscopus utriusque regni consilio et voluntati resistit, de caetero neutrius dignus erit auxilio, sed ejectum ab Anglia Francia non recipiat

Soluto colloquio non sine multorum murmure, reditur ad propria, coexsulibus Cantuariensibus in summa desperatione positis. Consueverat autem rex Franciae post singula hujusmodi colloquia ad Cantuariensis hospitium descendere consolationis obtentu et reverentiae. Tunc autem eum nec per se nec per suos vel respexit. Tres igitur dietas in regis Franciae comitatu ita transiit quod nec ad eum rex vel alius ex sua parte accessit, et cum in talibus [PL 0226A] negotiis dominus Cantuariensis solitus fuit a regia liberalitate procurari, post illud colloquium et per id quod diximus spatium exinde nihil omnino sibi fuit exhibitum. Aliquando enim in transeundo Senonum archiepiscopus, aliquando Pictaviensis episcopus, vel aliquis alius super ejus miseria afflictus eum exhibuit ut mendicum, quod plurimum suos perterruit quasi jam omni humano auxilio destitutos.

Tertia vero die peracto illius itinere, dum sedentes in hospitio super his confabularentur ad invicem et secum quaererent quo possent divertere, dominus Cantuariensis jucundo vultu, quasi nihil adversitatis habens, et ad omnes fortunae impetus invincibilis, moderato risu condolentibus allusit dicens: « Solus impetor, et me cedente non erit qui vos persequatur [PL 0226B] acrius, nec adeptis amicorum beneficiis, vos qui destituat

amplius. Confortamini igitur, et nolite expavescere. » Cui inquiunt: « Miseremur tui magis, dum nescimus quo possis divertere, vir tantae auctoritatis, a summis et ultimis derelictus amicis. » Archiepiscopus inquit: « Deo nostri curam committimus. Et ex quo utriusque regni nobis praecluditur aditus, nec ad Romanos latrones consolationis gratia nos expedit recurrere, quippe qui miserorum spolia et sine delectu diripiunt: alia est nobis via procedendum. Audivimus siquidem circa Ararim fluvium Burgundiae usque ad partes provinciae liberaliores esse homines. Ad hos ego et unus mecum pedites ibimus, qui visa afflictione nostra forsitan nostri miserebuntur, victualia ministrantes ad tempus, [PL 0226C] donec nos visitaverit Deus. Potens est Deus et in ultimo miseriae calculo suis adesse: et infideli deterior est, qui de Dei desperat misericordia. » Et statim adfuit prae foribus Dei miseratio. Accurrit enim quidam serviens regis Franciae, qui diceret: « Dominus rex vos ad curiam vocat. » Ad hoc ait unus eorum: « Ut ejiciamur a regno. » Archiepiscopus inquit: « Non es propheta, nec prophetae filius, noli vaticinari sinistra. »

Venientes ergo invenerunt dominum regem cum tristi vultu sedentem, et non assurgentem de more archiepiscopo. Quod factum est in principio triste praesagium. Considentibus illis et adhuc tepide vocatis, diutius facto silentio, rex inclinato capite [PL 0226D] quasi dolens et invitus cogitaret ut eos de regno ejiceret, et illis id ipsum timentibus, obortis lacrymis prosiliens cum singultu projecit se ad pedes archiepiscopi, obstupentibus his qui adherant. Archiepiscopo vero se inclinante ad erigendum regem, vix tandem rex ad se reversus prae angustia ait: « Vere, domine mi pater, tu solus vidisti. » Et suspirans prae moerore repetiit: « Vere, pater mi, tu solus vidisti. Nos omnes caeci fuimus, qui contra Deum tibi dedimus consilium ut in causa tua, imo Dei, ad nutum hominis honorem Dei remitteres. Poeniteo,

pater, et graviter poeniteo. Ignosce ergo, et ab hac culpa me miserum absolve. Sed et Deo et tibi me ipsum et regnum meum expono, et ab hac hora promitto, quod tibi vel tuis non deero, quandiu Deo auctore [PL 0227A] vixero. » Rege igitur absoluto, dataque ei benedictione archiepiscopus Senonis ingressus est cum suis in gaudio, ubi eum rex Franciae regaliter exhibuit usque ad regressum ejus in Angliam.]

Quo audito, rex Angliae regi Franciae demandat se mirari plurimum quomodo vel qua ratione de jure posset contra eum fovere archiepiscopum, cum in ipsius regis praesentia ipse se ita humiliarit, ad omnem paratus justitiam, nec per ipsum steterit, quominus archiepiscopus pacem haberet, quam ipse arroganter et contumeliose rejecit. Quocirca ait regem Franciae tali de caetero in suo regno non debere praestare subsidium, in sui fidelis ignominiam et ruborem. Ad haec rex Franciae inquit nuntiis: « Ite regi vestro nuntiantes, quod si rex Angliae consuetudines [PL 0227B] avitas quas vocant, licet minus, ut dicitur, legi divinae congruas, tamen ut ad regiam dignitatem spectantes non sustinet abrogari, multo minus mihi licet jus illius liberalitatis subvertere, quod cum corona regni mihi jure competit haereditario. Consuevit siquidem Francia ab antiquis temporibus omnes miseros et afflictos, maxime pro justitia exsulantes recipere, et donec pacem habuerit, fovere et tueri. Cujus honoris et excellentiae gratia, Deo propitio, me vivente ad nullius personae suggestionem in Cantuariensis exsilio derogabitur. »

Haec itaque idcirco hic exposuimus, ne series epistolarum interrumperetur, cum ventum fuerit ad [PL 0228A] eum locum ubi epistolae idem tangunt sed obscurius. Hoc est in quarta parte, ubi prior de Monte-Dei et Bernardus de Corilo domini papae mandati fuerunt exsecutores designati. Reliquae vero omnes epistolae ordine suo et loco rem gestam lucidius declarant, ut ad legentis

intelligentiam per se satis sufficiant. Praemittuntur tamen quaedam epistolae quarum obtentu, dum contentio ageretur inter regem et beatum Thomam et archiepiscopum Eboracensem, cognito et perspecto quod Cantuariensis prosperitas de facili vinci non potuit: studuit Eboracensis archiepiscopus regis animum adversus Cantuariensem exasperare. Unde et avitis illis consuetudinibus conservandis facilius cessit, ut sic regiam gratiam sibi conciliaret in Cantuariensis confusionem. Ascivit [PL 0228B] etiam sibi in socium Gilbertum Londoniensem episcopum, qui et ipse diutius aspiraverat ad archiepiscopatum Cantuariensem. Quocirca dum exquisitis dolis et insidiis frustra conatus est Cantuariensem dejicere, sategit propensius, sed versute, si quo modo posset a Cantuariensi Ecclesia Londonias pallium transferre. Isti ergo duo caeterorum signiferi et totius perturbationis incentores his de causis, ut dictum est, regis animum induxerunt, ut has quae sequuntur consuetudines contra ecclesiasticam libertatem statueret et statutas in regno Anglorum promulgaret.

[PL 0227] *Ita explicit opus Alani de Vita sancti Thomae, prout separatim habetur in codicibus manuscriptis. Sunt, vero duo alia fragmenta, in Quadrilogo Lupi reperta, quibus in opere praecedente non bene locum dare potui, eorum prius ad legationem super Angliam a domino papa concessam; secundum vero ad poenitentiam regis Henrici spectat.*

FRAGMENTA.

[PL 0227C] FRAG. I. *De legatione apostolica.* Obtinuerat siquidem a viro apostolico apostolicae sedis legationem super Angliam, et quidem ad cautelam, ut videlicet firmior et magis authentica ecclesiastica quaevis sententia haberetur, si deinceps ab eo aut in regnum, aut in regni personas ferretur. Et in primis quosdam de

aulicis clericis, qui ratione ordinis seu beneficii ecclesiastici obligati sibi fuerant, et obedientiam exhibere tenebantur distinctissime citavit, ut ad ipsum venire non differrent. Quibusdam etiam in virtute obedientiae sub ordinis sui et beneficii periculo nonnulla praecepit, sed non venerunt ii, nec paruerunt illi. Unde appellationi non deferens ipsos publice anathematizavit, et anathematizatos denuntiari fecit. Et non solum de aulicis clericis, sed [PL 0227D] et de laicis aulicis: et ob varias causas. Quosdam quia invasores, quosdam tanquam rerum ecclesiasticarum violentos detentores. Et non solum ex his et illis, sed et aliquos etiam ex ipsis propter inobedientiam manifestam, et maxime quia inter regem et ipsum totius dissensionis incentores exstiterant, quam et fovere in dies non desistebant.

De anathematizatis sic Londoniensis et Saresberiensis primi erant. Anathematizavit etiam Joannem de Oxenfordia, et Richardum de Ivelcestria, qui in haeresim damnatam inciderunt, praestando [PL 0228C] juramentum schismatis. Richardum etiam de Luci et Joselinum de Baillolio, qui pravitatum illarum auctores et fabricatores exstiterunt. Ranulphum etiam de Broc, qui bona Ecclesiae Cantuariensis, hominesque tam clericos quam laicos cepit, et in captione detinuit. Hugonem quoque de Sancto Claro, et Thomam filium Bernardi, qui bona ejusdem et possessiones absque conniventia sua occupantes detinuerunt. Omnesque qui de caetero in possessiones et bona Ecclesiae contra voluntatem suam et consensum manus violentas extenderant. Et hi quidem anathematizati ex aulicis de magis familiaribus et consiliariis regis erant. Unde et fere jam quotquot in aula erant, aut nominatim excommunicati erant, aut excommunicatis participando, [PL 0228D] quos evitare nec poterant nec licebat, adeo ut vix in capella regis esset, qui in missa pacis illud osculum sacramentale regi offerret, nisi excommunicatus ex nomine, vel ex participatione.

FRAG. II. *De poenitentia regis.* Rex autem et legati primo convenerunt apud Gorham, die Martis ante Rogationes, ubi invicem recepti sunt in osculo pacis. In crastino venerunt Saviniacum, ubi archiepiscopus Rothomagensis, et multi episcopi et proceres convenerunt. Cumque ibidem de pace Domini tractatum esset, quam rex secundum mandata eorum [PL 0229A] absolute jurare renuit, rex ab eis cum indignatione recessit in haec verba: « Redeo in Hiberniam, ubi multa mihi incumbunt. Vos autem in pace ite per terram meam, ubi vobis placuerit: et agite legationem, sicut vobis injunctum est. » Sicque ab eis discessum est. Tunc cardinales, habito arctiori consilio, revocarunt episcopum Lexoviensem, et archidiaconum Pictaviensem, et archidiaconum Saresberiensem, et per eos laboratum est, quod sexta feria sequenti rex et cardinales apud Abrincas convenerunt, ibique omnino conventum est inter eos, ita quod rex, quidquid ex parte cardinalium ei propositum est, benigne suscepit et concessit. Sed quia rex filium suum voluit adesse, ut quae pater permitteret, ille etiam asseveraret, terminus ei dilatus est [PL 0229B] usque ad sequentem Dominicam proximam, videlicet ascensionis Domini. Tunc in publica audientia rex manu sua tactis sacrosanctis Evangeliis juravit, quod nec mandavit nec voluit quod archiepiscopus Cantuariensis interficeretur; et quod audita morte ejus plus inde doluit, quam laetatus est. Addidit etiam ex propria voluntate, quod de morte patris vel matris suae nunquam tantum doluit. Juravit etiam, quod quantamcunque poenitentiam ei cardinales injungerent pro satisfactione, plenarie exsequeretur. Dicebat enim coram omnibus se intelligere, quod causa esset mortis archiepiscopi, et quidquid factum fuit, propter eum factum esset, non quia ipse mandaverit, sed quia amici et familiares videntes turbationem [PL 0229C] vultus ejus et oculorum, cognoscentes etiam dolorem cordis, et saepe audientes querula verba ejus de archiepiscopo, injuriam ejus absque conscientia ipsius ulcisci parabant. Et ideo

cum omni humilitate et devotione ad omnia, quae legati juberent, se expositum asserebat.

Tunc injunctum est ei a legatis, quod inveniret ducentos milites per annum integrum sumptibus suis, videlicet unicuique militi trecentos aureos in terra Hierosolymitana contra paganos, secundum dispositionem Templariorum.

Secundo, quod prava statuta de Clarendune, et [PL 0230A] omnes malas consuetudines, quae in diebus suis in ecclesias Dei inductae sunt, penitus dimitteret. Si quae autem fuerunt malae ante tempora sua, illas juxta mandatum domini papae, et consilio religiosorum virorum temperaret.

Tertio, quod Ecclesiae Cantuariensi omnem suam integritatem in terris et in aliis rebus restitueret, sicut fuit anno, antequam archiepiscopus iram regis incurreret. Et quod omnibus, quibus offensus fuerat propter archiepiscopum, pacem et amorem redderet, et possessionum suarum plenitudinem.

Quarto, quod si necesse esset, et dominus papa ei mandaret, iret in Hispanias ad liberandam terram illam a paganis.

Injunxerunt etiam ei secretius jejunia et eleemosynas, [PL 0230B] et alia quaedam, quae ad communem audientiam non pervenerunt.

Ad haec omnia rex benignissime assensum praestitit, ita quod coram omnibus diceret: « Ecce, domini legati, corpus meum in manu vestra est. Scitote pro certo, quia quidquid jusseritis, seu proficiscendo Hierosolymam, sive Romam, sive ad Sanctum Jacobum, vel quidquid id sit, paratus sum obtemperare. » Unde fere cuncti, qui aderant, videntes humilitatem et devotionem ejus, vix poterant lacrymas continere. His expletis, ne quid ad boni consummationem deesset, deduxerunt eum legati ex propria

regis voluntate extra ostium ecclesiae, ibique flexis genibus, non tamen exutis vestibus, neque [PL 0230C] verberibus appositis, est in ecclesiam introductus. Et ut aliqui de regno Francorum haec ita processisse cognoscerent, statuerunt quod archiepiscopus Turonensis, et suffraganei ejus coram rege et legatis praesentiam suam exhiberent apud Cadomum prima die Martis post ascensionem Domini.

Quod rex juravit, filius ejus manu sua firmavit in manu domini Alberti cardinalis, se ex parte sua observaturum, et si rex pater morte vel alia causa manifesta praepeditus poenitentiam praedictam complere non posset, quod ille perficeret.

ADDITAMENTA DUOAd libellos Alani Teok. et Joannis Salisb., quorum prius in cod. msto biblioth. Mus. Brit. sub numero addit. 11506, fo. 66: posterius in alio cod. ejusd. bibliot. (addit. 10050) occurrit.

[PL 0229]

ADDIT. I. ***Quin ad stabiliendam hujus historiae fidem certo quodam argumento hic inserendum visum est vetus super controversia divi Thomae pro Ecclesiae libertate fragmentum.***

[PL 0229D]

Quinta die Natalis Domini circiter horam vespertinam, dum archiepiscopus cum clericis suis resideret in thalamo, Willelmus de Tracy, Reginaldus filius Ursi, Hugo de Morevilla, Ricardus Brito, de Normannia venientes tanquam furia invecti, subito thalamum [PL 0230D] irruperunt, denuntiantes ex parte regis moram in Normannia facientis, ut episcopos Angliae suspensos officio restitueret, excommunicatos absolveret. Quibus respondit non esse judicis inferioris, ut superioris sententiam solvat et quod

nulli hominum liceat infirmare quod apostolica sedes decreverit. Attamen si Londoniensis et Saresberiensis episcopi suo mandato se parituros juramento firmarent, eos pro pace Ecclesiae et reverentia domini regis absolveret. Illi ira incandescentes et scelus nefarium quod in mente conceperant ad effectum [PL 0231A] perducere properantes cum impetu recesserunt. Archiepiscopus vero, monentibus clericis suis et hora diei vespertina urgente, majorem intravit ecclesiam, vesperas decantaturus. Quatuor itaque nefandi satellites supradicti, interim militaribus armis induti e vestigio subsecuti sunt archiepiscopum. Qui cum venissent ad ecclesiam, ostia ipsius ecclesiae (sicut praeceperat archiepiscopus), invenerunt aperta. « Neque enim, ait, Ecclesiam Dei quae cunctis universaliter debet esse refugium turbato ordine commutabimus in castellum. » Turbis undique confluentibus, praedicti quatuor ecclesiam irreverenter ingressi, coeperunt clamare: « Ubi est proditor regis? Ubi est proditor regis? Ubi est archiepiscopus? » Cum autem archiepiscopus nomen audiisset archiepiscopi, [PL 0231B] a tertio gradu presbyterii vel quarto, quem jam conscenderat, iis obviam regressus est dicens: « Si quaeritis archiepiscopum, ecce me in promptu habetis, » quibus acerrima proponentibus ait: « Ego mori paratus sum, vitae praeferens assertionem justitiae, libertatem Ecclesiae; rogo tamen ut mei non sint obnoxii poenae, sicut nec fuerunt incitatores causae. » Dum autem nefandi satellites strictis insurgerent gladiis, ait: « Deo et beatae Mariae et sanctis hujus ecclesiae patronis et beato Dionysio commendo me ipsum et Ecclesiae causam. » Immolatus itaque coram altari, lethale vulnus accepit ea corporis parte quam olei sacri perfusio specialius Domino consecraverat, et qui pro libertate cleri toties [PL 0231C] caput exposuit et oculos erexit ad coelum, inclinato capite percussus occubuit.

Robertus de Broc et sui complices archiepiscopi supellectilem,

clericorum vestes et ministrorum, officinarum etiam utensilia diripuerunt. Equos omnes quos in stabulo repererunt dominico datos in rapinam celeriter abduxerunt. Corpus autem archiepiscopi quod a dextris sancti Benedicti decubuerat in pavimento ante majus altare sub ipsius diei crepusculo deportatum est. Ubi quod ad notitiam cubicularii solius devenerat astantibus venit in lucem. Licet enim archiepiscopus habitum monachalem, quem a tempore multo satis occulte susceperat, canonicali habitu suppressisset, carnem attritam cilicio femoralibus cilicinis edomare curabat. Et ut breviter aliqua [PL 0231D] complectamur, quae divinitus ordinata concurrerant, quae archiepiscopus ob tuendam Ecclesiae libertatem, labores, exsilium, propinquorum proscriptionem, mortem etiam sustinere decreverat; ut negotium tale suo Marte discurreret, die Martis recessit a curia regis apud Normanniam, ut superius diximus. Die Martis transfretavit, exsilium subiturus in Gallia. Consilio domini papae revertens in Angliam die Martis appulsus est. Die Martis occubuit manibus impiorum confossus. Sequenti die Mercurii summo mane nefandus rumor increbruit quod nefandi carnifices archiepiscopi corpus abstrahere a sacro loco condixerant et canibus decerpendum vel avibus extra muros projicere. Abbas itaque de Boxeleia, prior et conventus Cantuariensis Ecclesiae [PL 0232A] prudentum consilio statuerunt ut id maturiori traderent sepulturae, quod nec aquis abluendum aliquibus videbatur, praesertim cum longa abstinentia fuerit clarificatum, abstersum cilicio, proprio purificatum in sanguine.

Postquam rex Anglorum appulit in Normanniam, statim cum festinatione accessit ad dominum Albertum et Theodwinum cardinales, et apostolicae sedis legatos ad partes illas a domino papa transmissos. Post longos tamen et immensos tractatus primo habitos apud Saviniacum, apud Abrincas in praesentia legatorum juravit dominus rex mortem gloriosissimi martyris Thomae nec

voluntate sua nec conscientia perpetratam fuisse, nec suo artificio perquisitam. Sed quam malefactores ex verbis quae iracundiae calore [PL 0232B] succensus minus caute protulerat, occasionem sumpserant virum sanctum interficiendi, cum omni humilitate absolutionem ab iis petiit et impetravit. In facie igitur Ecclesiae solemniter absolutus, juxta voluntatem et mandatum cardinalium promisit quod ab instanti festo Pentecostes usque in annum tantam pecuniam daret, unde ad arbitrium fratrum templi ducenti milites ad defensionem terrae Hierosolymitanae per annum perquirerentur. Promisit etiam quod licebit appellationes libere fieri, et quod consuetudines quae suis temporibus contra libertatem Ecclesiae fuerant introductae revocabuntur in irritum, et quod possessiones Cantuariensis Ecclesiae quae post egressum sanctae recordationis archiepiscopi [PL 0232C] fuerant ei ablatae restituerentur in integrum. Et quod clericis et laicis utriusque sexus, qui pro archiepiscopo Thoma de regno exierant, cum pace regis libere redire licebit et bona sua recipere, et hoc totum promittere et facere ex parte domini papae regi injunctum est in remissionem omnium peccatorum suorum.

Rex filius regis idem quod pater suus juraverat et promiserat, juravit et promisit. Et de hac re hactenus.

ADDIT. II.

Miles quidam nobili genere ac dives Walterus nomine de Enicurt, percussus lepra, Cantuariam venit: acceptaque licentia a priore, tribus noctibus sepulcrum sancti Thomae frequentavit. Cui in somnis [PL 0232D] sanctus apparuit, et caput ejus utraque manu amplexatus est ac disparuit. Miles vero evigilans ab eo qui fuerat omnino alium se sentiens, gratias egit Deo et ejus sancto martyri, et mane monachorum capitulum ingressus, audientibus cunctis, se toto corpore melioratum clara voce asseruit, acceptaque fratrum societate, in sua gaudens et exsultans est

regressus.

Mulier quaedam cujus oculi diutina caligaverant caecitate, oculos linivit sanguine sancti, lumenque recepit.

Alia mulier languore gravi biennio pressa, lectulum foverat: quae modicum sanguinis sancti Thomae aquae immiscuit, qua hausta continuo totam morbi sui materiam evomuit.

[PL 0233A] Caecus et mutus natus, eadem usus medicina, cum oculorum acumine integram perfectamque recepit loquelam.

[PL 0234A] Caecus quidam in civitate Cantuariae bene notus quem et ipse vidi, panniculo sanguine martyris intincto oculos fricuit, eademque hora est illuminatus.